الله اکبر
WRITERS UNION OF FREE AFGHANISTAN
د ازاد افغانستان د لیکوالو ټولنه
WUFA
1985

حبیب الله رفیع

د افغاني جرګو اجتماعي او رواني ارزښتونه

Ketabton.com

۱۳۷۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

جرګې

او د افغاني جرګو اجتماعي او رواني ارزښتونه

ليکوال

حبيب الله رفيع

١٣٧٤

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب پیژندنه

*د کتاب نوم : د افغاني جرگو اجتماعي او رواني ارزښتونه

*لیکوال : حبیب الله رفیع

*خپرونکی : د آزاد افغانستان د لیکوالو ټولنه

*د چاپ شمیر : ۲۰۰۰ ټوکه

*د چاپ کال : ۱۳۷٤ هـ ش / ۱۹۹۵ ع

*د چاپ ځای : ټاپ پرنټرز ، پېښور

*مهتمم : عبدالوکیل شینواری

*کمپوزر : سید حسین پاچا

(c) ketabton.com: The Digital Library

PROPERTY OF ACKU 4904

بسم الله الرحمن الرحيم

سریزه

بشر د « ملي ارادې » او « ملي تصميم » د واكمن كيدو لپاره اوږده مبارزه او جهاد کړی او د ځانونو په قربانيو او د سرونو په پوړيو دې هدف ته رسيدلي ، ملي ارادې ته يې تمرکز ورکړی او د « ملي گټو » د ساتلو موقع يې برابره کړې ده .

د مطلقه ، فردي او استبدادي حکومتونو پر ځای د مشروطه ، جمهوري او انتخابي حکومتونو غوښتنه دې هدف ته د رسيدو لپاره مهم گامونه دي او په هيوادونو کې د اولسواکو حکومتونو او آزادو انتخابي پارلمانونو جوړيدل او منځ ته راتگ د همداسې درنو ، اوږدو او پرله پسې او له قربانيو ډکو مبارزو محصول دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یونان نامتو فیلسوف افلاطون په خپل « قانون » نومي کتاب کې د سیاسي اډانې او حکومت څومره بیل ډولونه ترڅېړنې لاندې ونیول او په عمومي توګه یې د یوه تن ، څو تنو او ډېرو تنو د حکومت ډولونه یاد کړل (۱) . د ده خلف ارسطو دې څېړنو ته پراختیا وروبخښله او د داسې یوه ایډیال حکومت یادونه یې وکړه چې د خپلې ساحې د اوسیدونکو نیکمرغي یې لوی هدف دی ، او د ده د حکومت په ډولونو کې یو ښه حکومت موجود و او یو بل چې بیا هر یوه یې کیدای شوای د یوه تن ، څو تنو یا ډېرو تنو په لاس کې وي (۲) .

په [illegible] او نولسمه میلادي پیړۍ کې دود دا ؤ چې حکومتونه په دوه سلطنتي او جمهوري ډلو ویشي خو د شلمې پیړۍ نیمایی بله طرح رامنځ ته کېږي چې حکومتونه یې په اولسواك « دموکراتیك » ، زورواك « استبدادي » او تل واك (انحصاري) ویشل (۳) .

پارلمان د ملي ارادې او ملي تصمیم د واکمن کولو یوه بله لاره وه ، د نړۍ لومړی پارلمان په ۹۲۵ میلادي کال کې د ایسلند په واړه هیواد کې چې د اروپا په شمال کې پروت دی ، جوړ شو او تر دې وروسته ډیر لرغونی پارلمان د انګلستان پارلمان دی چې په ۱۲۶۵ میلادي کال کې جوړ شو . د نړۍ په هیوادونو کې دوه ډوله پارلماني حکومتونه موجود دي ، ځینې هیوادونه یوه جرګه یا پارلمان لري خو په ډیرو هیوادونو کې دوې جرګې یا انتخابي ټولنې موجودی دي چې یوه ته یې د نماینده ګانو جرګه یا اولسي جرګه او بلې ډلې ته یې سنا یا د مشرانو جرګه وایی ، په انګلستان کې دوهم مجلس انتخابي نه وي او د « لاردانو مجلس » ورته وایی چې یوه مشورتي جرګه ده او زیات واك د نماینده ګانو له جرګې سره دی خو په امریکا کې سنا د ملي تصمیم نیولو لوړ مقام دی ځکه چې دې مجلس ته له هر ایالت نه دوه - دوه تنه انتخابي استازي رالیږل کیږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو د نماینده گانو جرگه یې چې د هر ایالت د استوګنو د شمیر له مخې ټاکله کیږي یوازې په مالي چارو کې ډیر واك لري (٤) .

په ۱۷۸۹ میلادي کال کې د فرانسې لوی انقلاب د ملي ارادې د واکمنۍ لپاره لاره هواره کړه او د اوښتون مشرانو د فرانسې د ملت ټول افراد مجهز کړل ، اشرافي واکمنۍ ته یې خاتمه ورکړه او د منځنۍ طبقې واك یې ټینګ کړ (٥) .

په دې لنډو یادونو کې وینو چې په نړۍ کې د ملي ارادې د اداري لپاره ډیرې ستونزې ګاللې شوې خو دې مرحلې ته رارسیدلې او ملتونو حق موندلې چې په خپل برخلیك کې جوړوونکې برخه واخلي .

زمونږ ګران هیواد افغانستان د تاریخ په اوږدو کې د جرګې په نامه یوه مؤسسه درلودلې چې د ملي ارادې د ښودلو دنده یې ترسره کړې او زمونږ لپاره یې د ملي سیاست تاریخ جوړ کړی دی .

مونږ په دې رساله کې د همدې ملي ، اجتماعي موسسې تاریخي څیره ، ټولنیز ارزښت ، قانوني پایه او رواني اغیزه څیړو او د افغاني ټولنې په سیاسي بهیر کې یې پر رول او ونډه خبرې کوو .

هو ! همدا د جرګې تاریخي مؤسسه وه چې افغانستان یې په بُحراني حالاتو کې د نجات ساحل ته راایستلی او په افغانستان کې یې د دموکراسۍ او د خلکو د « ملي سلا » د پلي کولو لاره برابره کړې ده او اوس هم ضرورت دی چې یو ځل بیا دا مؤسسه په خپل ټاکلي ملي اصالت او رسالت راژوندۍ او عملي شي . او له دې سره تاسو د دې کوچنۍ رسالې لوستنې ته رابولم !

په مینه حبیب الله رفیع

۱۱ / ۲ / ۱۳۷٤

حیات آباد ، پستونخوا

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایلیکونه :

۱ - افلاطون : دوره‌ء آثار افلاطون ، د محمد حسن لطفي ژباړه ، خلورم ټوك ، دريم كتاب له ۲۰۹۵ تر ۲۱۳۱ مخ پورې ، تهران ، ۱۳۶۷ ؛ خورشيد ، مهندس : مكتبها واحزاب سياسى ، ۲۰ مخ ، تهران ، ۱۳۶۱ .

۲ - محمد عاليخانى ، داكتر : حقوق اساسى ، ۱۰۹ مخ ، تهران ، ۱۳۷۳ د دبستان خپرونه ، مكتبها واحزاب سياسى ، ۲۰ - ۲۱ مخونه.

۳ - مكتبها واحزاب سياسى تر ۳۰ مخ وروسته . آ شورى ، داريوش : دانشنامه‌ء سياسى تر ۱٤۱ مخ وروسته .

٤ - مهرداد ، محمود : فرهنگ جديد سياسى ، ۳۰ مخ ، ايران ، ۱۳۶۳ ؛ دانشنامه‌ء سياسى ، تر ۷۶ مخ وروسته .

۵ - فرهنگ جديد سياسى ، ۲۱ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مطالبو فهرست

عنوان	مخ
(۱)	
ځپرکی	
د جرګو تاریخي څیړه	۱
د میرویس نیکه لویې جرګې	٤
د احمد شاهي دورې لویې جرګې	۱۲
د اولس جرګې	۱٤
د امیر شیرعلي خان لویې جرګې	۱۷
د مجاهدینو ارتباطي جرګې	۱۸
د سراجي دورې جرګې	۲۰
د اماني دورې لویې جرګې	۲۱
د نادرخان دوره : د ۱۳۰۹ لویه جرګه	۲٦
د ظاهرشاه دوره :	۲۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخ	عنوان
۲۹	د جمهوریت لویه جرگه
۳۰	د مجاهدینو جرگې
	(۲)
	ځپرکی
۳۷	د جرگو ټولنیز دریځ
	(۳)
	ځپرکی
٤۳	د جرگو قانوني پایه
	(٤)
	ځپرکی
٤۸	د جرگو رواني اغیزه

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱)

څپرکی

د جرګو تاریخي څېړه

په لرغوني افغانستان یا زړه آریانا کې د « جرګې » مؤسسه یوه هغه تاریخي ، سیاسي او اجتماعي مؤسسه ده چې په پراخه پیمانه یې د اولسي ارادې څرګندویې او ښکارندویې کړې او په محلي او ملي او حتی د افغانستان په اړه په بین المللي چارو کې یې اغیزمن او عملي رول درلودلی او د ملي تصمیم کرښې یې ټاکلې دي .

آریائیانو د یوه داسې نظام په غېږه کې ژوند کاوه چې اوس یې دموکراسي بولي : په قبیله یې کارونو او د کلي او قریې د ژوندانه او په مملکتي لویو او مهمو چارو کې به یې د ملت د ټولو طبقو له مشورې ، نظریاتو او افکارو څخه کار اخیست او د دې مقصدونو لپاره یې بیلا بیل مجلسونه درلودل چې دوه مشهور یې « سبهار » او « سمیتي » دي (۱) .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د « سبها » جرگه به په کليو کې جوړېده او د کلي وړې پېښې به پکې فيصله کېدلې ، دا جرگه به په هر لوی کلي کې جوړېده او ځانګړی ځای او خونه ورته ټاکل شوې وو چې ټول خلك به بې له استثنی پکې راغونډېدل او خپلې شخړې او دعوې دنګلې به يې پکې فيصله کولې ، له ځينې نخښو نه ښکاري چې ښځو به هم برخه پکې درلوده . دې جرگو ته زموږ اوسنی کليوالي جرگې ډېرې ورته دي (۲) .

« سميتي » هم يو ډول قومي جرگه وه مگر د « سبها » غونډې د ملت ټول خلك نشوای پکې راغونډېدلای ، بلکه دا مجلس به خاص د قوم دريشيانو (شاعران او فکري لارښوونکي) نجباوو ، مخورو او لويو کسانو چې په خپله پاچا به هم ګډون پکې کاوه . او زيمر (Ziumer) وايي چې پاچا به هم په « سميتي » جرگه کې ټاکل کېده خو د ريگويدا يوه سندره ښيي چې د پاچا ټاکل به د دواړو جرگو په خوښه وو ، نو ځکه په دې سرود کې لولو :
« ټولو خلکو ته په پاچاهی ټاکلی يې ! » (۳) .

د « سبها » او « سميتي » دواړې جرگې د آريانا په ويدی دوره کې موجودې وی او د محققينو په قول د دې دورې زوړ عمر درې زره قبل الميلاد زمانې ته رسيږي (٤) چې له اوس نه د پنځو زرو کلونو شا او خوا زمانې واټن لري او دا نو هغه وخت دی چې په دنيا کې نه د ارسطو « ښه حکومت » منځ ته راغلی و ، نه د نړی « پارلمانونو » سترگې پرانستې وی او نه د ملي ارادې او ادارې د تعميل کومه بله رده او کړښه په نړۍ موجوده وه (۵) .

زموږ د ملي تاريخ مطالعه څرگندوي چې په دې ډول جرگو کې به د ژوند ټولې چارې تربحث او څېړنې لاندې نيول کېدی . محلي او ملي شخړې ، پردي تيري او يرغلونه ، اجتماعي او حتی ديني او مذهبي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چارې به يې خېړلې او فيصله کولې ، لکه « کنيشکا » يا « لوی کوشانشاه » چې د ۱۵۰ ميلادي کال شا او خوا د بودايي دين اوم واسوميشره گندهاري په مشرۍ د بودايي ۵۰۰ تنه پوهانو لويه جرگه په پيښور کې جوړه کړه او د بودايي دين « هينه يانه » د کوچني مذهب پرځای يې « مهايانه » لوی مذهب غوره کړ (٦) .

په لرغوني افغانستان کې په سلهاوو لويې او وړې جرگې شوې چې مهمې پرېکړې يې کړې او ياد يې په تاريخ کې پاتې دی خو موږ دلته له زړو زمانو څخه تېرېږو او په معاصر افغانستان کې د څو مهمو لويو جرگو تاريخي څېره رابرسېره کوو او اهداف،لاس ته راتلنې ، پرېکړې او اغېزې يې څېړو .

تر هر څه وړاندې د دې يادول ضروري دي چې د لويې جرگې اهميت او لويوالی د کميت له اړخه نه دی ، بلکه د کيفيت په نظر ورته کتل کيږي ، د کميت په لحاظ پنځه کسه هم يوه جرگه ده چې فيصله يې منظوره او منلې ده او د همدې کيفي اعتبار په بنا د « پنځو کسو ته کښيناستل » محاوره د جرگې په معنی او د طرفينو د منلو وړ ده ، زموږ په تاريخ کې د کميت په لحاظ ډېرې وړې جرگې وې چې ډېر لوی او تاريخساز کارونه او اقدامونه يې کړي خو په مقابل کې له ډېرو گڼو کسانو نه جوړې شوې جرگې شته چې ډېر واړه او له ملي ارزښته لوېدلي کارونه يې کړي دي .

د همدې ټکو په نظر کې نيولو سره د افغانستان د معاصر تاريخ يو شمېر لويې جرگې په بېلا بېل ډول څېړو او په تشکل او اهدافو يې رڼا اچوو :

(c) ketabton.com: The Digital Library

د میرویس نیکه لویې جرګې :

له شپاړسمې تر اتلسمې میلادي پیړۍ پورې په افغانستان کې مرکزي او محلي حکومتونه رنګ او افغانستان د پردیو یرغلګرو ترمنځ وویشل شو ، په ماوراء النهر کې په ۱۵۰۰ میلادي کال کې شیبانیانو ، په ایران کې په ۱۵۰۲ میلادي کال کې صفویانو او په هندوستان کې په ۱۵۲۵ کال کې بابریانو نوي دولتونه جوړ کړل او دې درې واړو دولتونو د افغانستان له کورنۍ سیاسي کمزورۍ نه په استفادې سره د افغانستان بیلا بیلو سیمو ته لاسونه رااوږده کړل ، د افغانستان شمالي سیمې شیبانیانو ، غربي سیمې صفویانو او شرقي سیمې د هند کورګانیانو لاندې کړې او افغانستان تقریباً دوه نیمې پیړۍ د تجزیې په حال کې پاتې شو (۷) .

صفویانو په ۱۷۰۲ م کال کې د ګرګین په نامه یو خونخور بیګلر بیګی (حاکم) کندهار ته راولیږه چې په خلکو یې بې ساري ظلمونه پیل کړل او د وحشت او دهشت دوره یې رامنځ ته کړه (۸) . دې حالت په آزادۍ مین افغانان ځورول او هڅول یې چې یوه چاره یې وکړي ، په دې کسانو کې میرویس هوتکي چې ظاهراً په تجارت بوخت و ، د یوې اساسي چارې په فکر کې و ، څلور ځله په اصفهان کې د شاه حسین صفوي دربار ته ورغی او د ګرګین د ظلمونو نه یې شکایت ورته وکړ او په څلورم ځل :

میرخان ویل :

ای حسین پاچـا وګوره
حال د حاکم او رعایا وګوره

ګرګ دې ایله کړ په رمه سو شبان
جور وستم کاندی بیحد ګرګین خان

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ له طاقت نسته چې کړو په زياتي
صبر پر ظلم د ظالم ارمني

دا خلورم وار دی راځم سلطانه
عرض د ظالم د لاسه کړم سلطانه

که باچا نه کړي دادخواهي د مظلوم
ظالم حاکم کا ظلم ډير په محکوم

جور چې ډير سي سلطنت سي برباد
د ظلم قصر پوپنا بې بنياد (۹)

خو صفوي پاچا په ډيره بې تفاوتۍ او بې کفايتۍ ځواب ورکړ :

پاچا ويل : زه نسوای کولای چاره
د گرگين خان ظلم و ستم د پاره

که يې معزول کړم کندهار نه پريږدي
جور او ستم او خپل شعار نه پريږدي

گرگين خو گرگ دی گرگ خو ظلم کوي
وينی تويوونه هم پسونه خيري

زه هم خايف يم چی به څه کرم گرگين
نامسلمان دی ، ارمني دی ، بې دين (۱۰)

په همدې ترڅ کې ميرويس نيکه هندوستان ته ظاهراً يو تجارتي سفر وکړ خو سياسي ليدني کتنې يې هم وکړې او د هند سره ترلو پښتنو ملاتړ يې هم ترلاسه کړ چې په دې کې د ده ډيره مهمه کتنه د ختيځې پښتونخوا له لوی روحاني شخصيت فقير جميل بيگ سره ليده کاته دي چې هغه د بري زيری ورکړ او د ده د ملي مهم ملاتر يې وکړ (۱۱) .

ميروس نيکه له صفوي باچا تر مايوسۍ وروسته د حج په ديني

(c) ketabton.com: The Digital Library

سفر ولاړ خو بيا يې هم خپل سياسي هدف او ملي مهم په مخ کې و ، د خدای (ج) د نازولي پيغمبر (ص) په پاك حرم کې يې د خپل اولس درد عرض کړ او د افغانانو فغان يې ورو ساوه خو کله چې همهلته خوب يووړ نو زيری ورکړ شو :

چې ميرويس هسې عرض کا حال د ظلم
هغه شپه مات سو توره ډال د ظلم

ميرخان په خوب وليد صديق اکبر
چې ورسره حضرت فاروق و عمر

وې يې : سپين ږيريه نور څه غم مه کوه
قـوم دی خلاص سو کورت ماتم مه کوه

ولاړ سه خپل قوم ته دا زيری کړه ژر
چې د ظالم سو کم نقصان او ضرر

پښتون به خـدای کا لـه ظالمه آزاد
نه به سي ننگه او ناموس يې برباد

خدای به دا قوم کا په رحم ودان
نوم به يې وينه مجاهد پر جهان

تل به د خدای په بنده گۍ کې وي لوړ
خوك به يې نه کا سر په ټيټه ورځوړ

کلمه د خـدای به وي جـاري په افواه
ورکوي دوی به په دې لاره کې ساه (۱۲)

لوی نيکه تر دې وروسته حرم له علماوو مفتيو ، قاضي او نورو باصلاحيته پوهانو سره وکتل ، په کندهار کې يې د گرگين د ظلم حال ورته بيان کړ ، د صفوي پاچا بې تفاوتي يې وښوده او په نتيجه کې يې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوی فتوی په دې متن ترلاسه کړه :

« چې د ظالم د ظلم دفع روا
په تیر چې وي دې له اسلامه سوا » (۱۳)

کله چې هیواد ته راستون شو ظلم نور هم انتهاء ته رسیدلی و او ده له مخورو سره جرګې او مرکې پیل کړې او د آزادۍ په فکر یې خلك راغونډول . ګرګین هم د ده له هڅو نه خبر و ، د پلمې جوړولو په لټه کې و ، لومړۍ بهانه یې دا وه چې له میرویس نه یې د خپل زوی لپاره لور وغوښته او میرویس نیکه هم د موضوع د ښه حل او په « سلا » حل لپاره قومي مشرانو ته مراجعه وکړه او د لرغوني افغاني عنعنې په بنا یې لویه جرګه راوبلله .

۱ - د میرویس نیکه لومړۍ جرګه :

میرویس نیکه د کندهار د زاړه ښار د غرب په شپږ میلۍ کې د « کوکران » په کلي کې د قوم مشران او لویان راوغوښتل ، د دې جرګې د غړو شمیر معلوم نه دی خو یقیناً چې د کمیت په لحاظ وړه وه ځکه د یوه ظالم او مستبد حاکم ترواك لاندې سیمه کې جوړیده او د اسرارو ساتل یې حتمي وو .

دا جرګه په ۱۷۰۵ م کال جوړه شوه (۱٤) د جرګې اصلي اجندا د ګرګین زوی ته د میرویس نیکه د لور ورکولو موضوع وه خو ده نور ټول مسایل ورسره رامنځ ته کړل او د دې لپاره چې د دوی راتلونکی پروګرام وران نه شي داسې یې وټتیبله چې د میروس نیکه د لور پرځای یوه بله پیغله د ګرګین زوی ته ور واده کړي او دوی به په یوه پاخه هوډ د دښمن د اساسي چارې لپاره په کار بوخت وي ؛ میرویس نیکه په جرګه کې د اولس نیکو احساساتو او له میړانې ډك هوډ ډاډه او خوښ کړ او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

رحمان بابا په دیوان کې ترفال نیولو وروسته یې چې دا بیتونه پکې راوتلي وو :

د مکتوب غوندي په پټه خوله گویا یم
خاموشي زما تیری کا تر غوغا زما

کښت د عشق په توده ځمکه امان چیری
سمندر بویه چې زیست کا په صحرا زما (۱۵)

د جرگې غړو ته وویل :

« د ظالمانو کار تمام دی ، اما اوس دستي خاموشي بهتره ده ، ټول به په پټه خوله دا کوښښ کړو چې ظالمان ورك سي ، چې مناسب وخت راسي نو به زه پرتاسي ږغ وکړم هغه وخت باید ټول تیار اوسو اوظالمان له وطنه وباسو ! » (۱٦) . ده زیاته کړه : « موږ به اوس له تدبیر نه کار اخلو او خپلې توري به د گلابو تر پاڼو لاندي پټې ساتو » (۱۷) .

د جرگې غړو د دې تدبیر په تائید کې په قرآن کریم ، توره او ډوډۍ (۱۸) سوگند پورته کړ او وی ویل : « څوك چې د دې تړې مخالفت کوي ښځه دې پرې طلاقه وي ! » او په دې توگه یې میرویس نیکه ته پوخ ډاډ ورکړ او هم د نیکه له خدمتگارانو نه یوه پیغله په داوطلبانه ډول حاضره شوه چې د دې ملي هدف په لاره کې قرباني ورکړي او د گرگین له زوی سره واده ته حاضره شي (۱۹) .

د دې وړې خو پُرکیفه جرگې په نتیجه کې د اولس ترمنځ یوه معقوله او مدبرانه مفاهمه پیل شوه او هرچا بې له دې چې خبره افشاء شي او گرگین په ځان وپوهیږي د یوه منظم پاڅون تابیا کوله او د آزادۍ لپاره په کار بوخت وو .

۲ – د نیکه دوهمه لویه جرگه :

په ۱۷۰۷ کال کې چې د گرگین ظلمونه ترپخوا هم پسې زیات شول

(c) ketabton.com: The Digital Library

او له بلې خوا د لومړۍ لویې جرګې د پریکړو له مخې خلك ویښ شوي ، یو موټی شوي او د پاڅون لپاره چمتو شوي وو ، میرویس نیکه یو ځل په « مانجه » کې چې د کندهار شمال ختیځ ته په ۳۰ کیلومترۍ کې واقع ده ، لویه جرګه راوبلله او د پاڅون یو کوټلی او عملي خو مدبرانه پروګرام یې جوړ کړ .

په دې جرګه کې د کندهار د بیلا بیلو قومونومشران راغونډ شوي وو چــې د ریدي خــان په محمود نامه کې یې د دوولسو مشرانو نومونه ثبت دي :

۱ - سیدال خان ناصر ، د ناصرو مشر او د هوتکي دورې معروف او نامتو سپه سالار .

۲ - بابو جان بابي ، د بابیانو مشر او روڼ فکره ادیب .

۳ - ملا پیر محمد میاجي ، لوی مجاهد او روحاني شخصیت .

٤ - بهادر خان اندړ ، د امیر الامراء خطاب لرونکی او د شال ، روب او دیره جاتو فاتح .

۵ - یوسف خان هوتك د سیورۍ د هوتکو مشر .

٦ - عــزیز خــان نـورزی ، د دلارام د نورزو مشر چــې د دلارام په پهلوان مشهور و .

۷ - ګل خان بابر ، د بابرو د قبیلې مشر .

۸ - نورخان بړیڅی ، چې د شوراوك له خانانو څخه و .

۹ - نصرو خان الکوزی ، د جلدك د الکوزو مشر .

۱۰ - یحیی خان هوتك ، د ملي قاید ورور .

۱۱ - حاجی نور محمد خان مشهور په حاجی انګو نیکه ، د میرویس نیکه وراره او بیا د هند په کــورګاني دربار کې د هوتکي دولت سفیر .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۲ - یونس خان کاکړ ، د روب د کاکړانو مشر (۲۰) .

همدا راز ځیني تاریخونه په دې جرګه کې د بلوڅو او ترینانو د مشرانو د ګډون یادونه هم کوي (۲۱) .

دا لویه جرګه د افغانستان د ټولو اوسیدونکو د ملاتړ وړ وه او ټول پښتانه ، تاجکان ، هزاره ګان ، اوزبکان او بلوڅان د پردو په وړاندې په یوه لیکه کې ودریدل (۲۲) .

دا لویه جرګه د کمیت له مخې وړه خو د کیفیت په لحاظ ډیره لویه وه ځکه له یوې خوا د جرګې هر غړي د خپلو لویو - لویو قبیلو نماینده ګي کوله او له بله پلوه همدې مهمې جرګې د آزادۍ او عمومي پاڅون بولۍ ورکړه او سوګند یې پورته کړ چې دښمن به نابودوي ، میرویس نیکه د ګرګین د له منځه وړلو مدبرانه نقشه دوی ته شرح کړه او دوی ورسره ومنله ، نیکه دا هم وویل : د دې لپاره چې د ګرګین لښکرې خورې شي باید د کاکړو او بلوڅو مشران ګرګین ته د مالیې له ورکولو نه غاړه وغړوي ، دی به خپلې لښکرې هغې خواته وباسي او په مرکز کې به نظامي قوه کمزورې شي ، په همدې ترتیب د پاڅون په ترځ کې ګرګین سره له ملګرو یې غافل ونیول شول او د ده د ټول لښکر د له منځه وړلو او خورولو نقشه کامیابه شوه او په دې ترتیب تر دوه نیم سوه کلنۍ تجزیې وروسته د افغانستان یوه برخه له پردي تسلط نه آزاده شوه (۲۳) .

۳ - د نیکه دریيمه لویه جرګه :

دوهمې لويې جرګې د پاڅون قومانده ورکړه ، د یوې شپې په ترځ کې کامیابه شوه او ملي اوښتون رامنځ ته شو ، نیکه تر بریالیتابه وروسته یو ځل بیا د قومي مشرانو ملي جرګه راوبلله او دې جرګې ته یې هغه مشران هم راوبلل چې د ګرګین له لاسه یې کور کلی پرې ایښی

(c) ketabton.com: The Digital Library

او غرونو ته ختلي وو ، دا جرګه هم د کميت او هم د کيفيت له امله لويه وه ، اوښتون شوی و ، د اوښتون ساتنه په کار وه او د تيري کوونکي دښمن لاس لنډونه ، نيکه جرګې ته خپل مرام شرح کړ او د دوی په وړاندې يې د خپل حکومت بنه وټاکله ، ده وويل :

« ای افغاني اولسه ! له زړه نه وايم چې زما يوازينی هدف ستاسو خپلواکي وه ، خپلواکي داسې متاع ده چې د هغې په لاره کې هر څه کول په کار دي ، ګرګين ووژل شو ، که له ما سره يو او يو لاس شئ او زما ملا وتړئ نو د ذلت او اسارت زنځيرونه به له غاړې نه وغورځوو ، د خپلواکۍ اوعزت بيرغونه به مو د هيواد په ګوټ - ګوټ او د نړۍ په هيوادونو کې ودريږي ... رښتيا هم قام د دين او وطن په لاره کې لوی خدمت ترسره کړ ، خپله سکه يې په مرمرو کې ووهله او د قيامت ورځې ته يې ښکلی اثر يادګار پريښود ... » (٢٤) .

ده د خپلې اوږدې او جذابې وينا په پای کې وويل : « بيا هم هغه څه چې د محمدي شريعت او افغاني غيرت غوښتنه وه ، وويل شول ، اوس هم که داسې څوک په تاسې کې وي چې د پرديو غلامي ترخپلواکۍ ښه ګڼي او خپل لاسونه د خپلواکۍ په هغه زرينه رسۍ چې له آسمانه راغځيدلې نه نيسي ، په بشپړه آزادۍ ويلای شي ، خو په ښکاره ټکو کې بايد ووايم چې بيا دې نو له موږ سره د اوسيدو تمه هم نه لري او بايد زموږ له خاورې او ملي رياست نه ووزي او د کوم ظالم باچا ترسيوري لاندې ژوند غوره کړي » (٢٥) .

دې جرګې په همهغه ورځ ميرويس نيکه خپل مشر وټاکه خو ده د باچا نوم پرځان کښينښود او په « ملي مشر » يې اکتفا وکړه او په حقيقت کې يې په دې عمل سره په افغانستان کې د جمهوريت خښته کښينښوده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د میرویس نیکه ترمړینې وروسته د ده اخلافو دا ریاست په پاچاهۍ واړاوه او هم یې د جرګې زرین اصول هیر کړل نو ډیر ژر د واکمنۍ په سر له کورنیو شخړو سره مخامخ شول او په نتیجه کې د « خوش درخشید ولی دولت مستعجل بود » په بنا د دیرشو کلونو په اوږدو کې د آزادۍ دا لمر پریووت او یو ځل بیا د نادرافشار د فشار په نتیجه کې د نورو غلامۍ خپله کرغیړنه څیره را برسیره کړه . په ۱۷۳۷ م کال کې کندهار تر یو کلنې کلا بندۍ وروسته د افشاریانو لاس ته ورغی او نوموړي خونخور پاچا تر ۱۷٤۷ کال پورې پر افغانستان سربیره هند هم لاندې او د هند مغولي واکمنې یې رانسکوره کړه (۲٦) .

د احمد شاهي دورې لویې جرګې

٤ - د شیر سُرخ د مزار جرګه :

کله چې د ۱۷٤۷ کال د جون په ۱۹ نیټه نادرافشار د ده باوري منصبدارانو وواژه یوځل بیا د دې زمینه برابره شوه چې د افغانستان خپلواکي ترلاسه او د افغانستان د خپلواکې حکومت لپاره یو انتخابي مشر رامنځ ته شي . د دې مهمې سیاسي مسألې د حل لپاره د قومونو مشرانو بیا هم د لویې جرګې لمنې ته لاس وغځاوه او د کندهار د شیر سُرخ په مزار کې د یوې لویې جرګې غونډې پیل شوې ، په جرګه کې د زیاتو قومونو مجربو او باوري مشرانو برخه درلوده ، د دې جرګې مهم غړي دا وو :

نور محمد خان غلجي ، محبت خان پوپلزی ، موسی خان اسحق زی ، نصرالله نورزی ، حاجي جمال خان بارکزی او ...

په دې مزار کې د لویې جرګې غونډې اته ورځې وشوې خو نتیجه یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځکه ورنه کړه چې یوه مشر هم بل مشر ته خپل واك نه شو ورکولی او پرخپل ځان یې د هغه واکمني نه شوای منلی ، که څه هم په لومړي نظر د دې کار لپاره نور محمد خان میرافغان ډیر وړ بریښیده ځکه هم د پاخه عمر او هم د پخې تجربې څښتن و او په ټولو غلجي ټبرونو کې یې محبوبیت اونفوذ درلوده خو څرنګه چې توند مزاج یې درلود ونه ټاکل شو ، حاجی جمال خان هم زیات قومي ځواك درلود او مشران ویریدل چې دی د واکمنۍ په وخت کې استبداد ته لاس ونه غځوي نوځکه ټولو هڅه درلوده داسې څوك رامنځ ته کړي چې د دوی له آزاد مزاج ، د جرګې له اصولو او د افغانانو له اولسي روایاتو او عدالت سره سم ګام واخلي او په راتلونکی کې استبداد ته لاس ونه غځوي او هم د ډیرې پیاوړې قبیلې مشر نه وي (۲۷) .

تر نهمې غونډې پورې د مشر لپاره ټول شرایط ټاکل شوي وو ، د شیر سرخ د مزار ملنګ صابرشاه په دې جرګه کې یو د کم عمر ځوان چې غلی په ناست خو غښتلی متهی او زیاته هو ښیاري یې درلوده په دې. شرایطو برابر وموند ، له ځایه پاځید ، له نژدې کروندې نه یې د غنمو وړی (له بل روایت د وریشو وړی) راوشکول ، رایې وړل ، دې ځوان ته یې تاج ترې جوړ کړ ، په دستار یې ور وټومبه او غږ یې وکړ چې : « زه د دې نوي مسؤولیت لپاره دا ځوان ټاکم ! » د ټولو مشرانو دا ټاکنه خوښه شوه ، هو دا ټاکل شوی ځوان احمد خان و چې له دې ورځې نه وروسته د احمدشاه بابا په نامه یاد شو او په ډیر لږ وخت کې یې د خپل عقل ، فراست اومیړانې په مټو لویه افغاني امپراتوري جوړه کړه او د افغانستان ټولې خاورې یې د نورو له واك نه آزادې کړې (۲۸) او تر دوه نیم سوه کلنۍ دربه درۍ وروسته د افغانستان بشپړه آزادي ترلاسه شوه .

دا جرګه هم د کمیت له نظره ډیره لویه نه وه او څو معدودو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

محدودو مشرانو برخه پکې درلوده خو د کیفیت له پلوه ډیره لویه جرګه وه ځکه د افغانستان د لویدیځ د مهمو قومونو باوري مشران پکې موجود وو او هم له دې کبله چې یو لوی سیاسي ګام یې واخیست او د هیواد د مشرتابه په برخه کې یې پوخ او مدبرانه تصمیم وکړ او د دې انتخاب نتیجه ډیره په زړه پورې او مطلوبه وه او د پښتنو هغه متل یې رښتیا کړ چې وايي : « کار چې په سلا وي بې بلا وي » .

د احمد شاه بابا ترمړینې (۱۷۲۷ م) وروسته د ده په اولاده کې د اقتدار پر سر خونړۍ کورنۍ شخړې پیل شوې ، مدبر وزیر شاه ولیخان بامیزایی د تیمورشاه له خوا ووژل شو او د قومي دښمنیو په نتیجه کې تیمورشاه په‌غلا پایتخت کابل ته راولیږداوه ، د ده ترمړینې وروسته د ده زوی زمانشاه د تیمورشاه د زامنو له منځ نه د یوه تن په پاچاهۍ ټاکونکې جرګه د زندان میلمه کړ او د واك پر سر په واکمنه کورنۍ کې وژنې او قتل و خون دومره زیات شو چې بالاخره انګریزانو په ۱۸۳۸ م کال کې له دې نفاق نه درنه استفاده وکړه ، زموږ پر هیواد یې وسله وال تیری وکړ او زموږ ملي واکمني یو ځل بیا رانسکوره شوه ، د دې ټولو بدبختیو لوی علت د جرګې (شورى) شاته اچول او د سلا او مشورې له منځه تلل وو (۲۹) .

د اولس جرګې

۵ - د جهادي مشرانو جرګه :

انګریزانو ، رنجیت سنګهـ او د افغانستان فراري پاچا شاه شجاع د ۱۸۳۸ کال په جون کې یو درې اړخیز تړون لاسلیك کړ ، په دې تړون کې شاه شجاع ته وعده ورکړه شوه چې دی به د افغانستان پاچاهۍ ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسول کیږي او ده هم د قدرت په هوس کې د افغانستان زیاتې سیمې انګریزانو او سکهانو ته ورو بخښلې او د دوی بشپړه غلامي یې ومنله ، د همدې قرارداد په بنا شاه شجاع له انګریزي لښکرو سره د سندهـ او بولان له لارې پر کندهار راغی ، کندهار یې ونیو او هلته د انګریزانو له خوا د ده تاجپوشي وشوه ، بیا یې د کابل پر لور لښکر کشي وکړه . غزنی یې لاندې کړ او امیر دوست محمد خان له کابل نه د بخارا په لورتیښته وکړه ، شاه شجاع انګریزانو کابل ته راووست او پر تخت کښینول شو ، انګریزي نماینده مکناټن او نورو انګریزانو علناً ټول اختیارات ترلاسه کړل او پاچا د کلمې په حقیقي معنی « تش په نامه پاچا و » (۳۰) .

د افغانانو د ملي جرګو برکت و چې افغانانو ته یې له پردو یرغلګرو سره د مقابلې داسې ملي شعور ورکړی و چې هر افغان خپل مسؤولیت ګاڼه چې بې له قبلي مفاهمې په خپله ، خپله سیمه کې راپاڅیږي او د پردي تیري په مقابل کې ملي لښکر تنظیم او له تیري کوونکو سره مقابله پیل کړي .

په همدې اساس کله چې انګریزان له کندهار نه تر کابل پورې راتلل ، په لاره کې ډیر بریدونه پرې وشول او دوی هم خصوصاً په غزني کې مجاهدین په ډیر وحشت او قساوت قتل عام کړل خو دې وحشت او دهشت نه یوازې دا چې خلک ونه ویرولای شول ، بلکه د ملي پاڅیدنو حلقه یې لا پسې پراخه کړه ، د افغانستان په ګوټ - ګوټ کې خلک پاڅیدل ، پر انګریزی او د دوی د غلام پاچا پر تأسیساتو بریدونه پیل شول ، د ملي پاڅون حلقه د مرکز پر لور راتنګیدله او د بیلو - بیلو سیمو د مجاهدینو ترمنځ مفاهمې ټینګیدلې ، د دې پاڅون او د دې مفاهمو نتیجه دا شوه چې یوځل بیا یوه ملي لویه جرګه رامنځ ته کړي ، د روژې په یوه مبارکه شپه کې د ۱۸۴۱ م کال د نومبر په لومړۍ نیټه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کابل ښار په زړه عاشقان وعارفان کي د مشرانو یوه جرگه راغونډه شوه او د یوه عمومي پاڅون لپاره یې پریکړه وکړه ، جرگې چې د بیلا بیلو قومونو مشران پکې وو د پاڅون د رهبرۍ لپاره یوه دوولس کسیزه شورا جوړه کړه ، استازي یې وټاکل چې خلك پاڅون ته وهڅوي . د انگلیسانو مخابرې او ارتباطات ترڅارنې لاندې ونیسي او نور لازم اقدامات وکړي .

د انقلابي شورى د مشرۍ لپاره یې نواب محمد زمان خان د رئیس په حیث او امین الله خان لوگرى د « نایب » په حیث وټاکل . د دې شورى نور مهم غړي : غازي عبدالله خان اڅکزى ، میر مسجدي خان او ځینې نور کسان وو او د انقلاب د څرخ په څرخولو کې د دې مشرانو هم لوى لاس و : سکندر خان بامیزى ، امام ویردى (اوزبك) ، ملا احمد برنج فروش ، اکبر خوابگاهى ، آغا حسین قزلباش او نور په لسهاوو کسان (۳۱) .

د دې لویې جرگې د تدبیرونو په رڼا کې په دوو میاشتو کې دننه انگریزانو شرمیدلې ماته وخوړه او مجبور شول چې د ۱۸٤۲ کال د جنورۍ په ٦ نیټه کابل تخلیه کړي او د افغانستان آزادي ومني (۳۲) .

دا لویه جرگه هم د کمیت له پلوه ډیره لویه نه وه ځکه د نړۍ د وخت د لوى ښکیلاکي ځواك ترواك لاندې سیمو کې جوړیده او د امنیت ساتلو یې بشپړه هوښیاري غوښته چې وښوده شوه خو د کیفیت له خوا ډیره لویه جرگه وه او د ملي پاڅون لپاره یې داسې تدبیرونه ونیول چې په ډیره ښه توگه یې ملي رهبري وکړاى شوه او په ډیر لنډ وخت کې یې د هیواد آزادي ترلاسه کړه خو افسوس چې د انگریزانو تفتین د قدرت ته رسیدو تروخته پورې د دې جرگې ځینې غړي ، لکه غازي عبدالله خان اڅکزى او میر مسجدي خان د خاینانو او د خپلو عمالو په لاسونو شهیدان کړي وو او پاتې یې هم د ټښتیدلي امیر دوست محمد خان د حکومت د بیا ټینگیدلو په اثر تس نس شول خو بیا یې هم د نړۍ په

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ کې یو لوی کار ترسره کړی و او هغه هم د لومړي ځل لپاره د انګریز د مغرور ښکیلاک شرمیدلې ماته وه ځکه تر دې وخته دوی خپل قدرت نه ماتیدونکی ګاڼه او د نړۍ نورو لویو او وړو هیوادونو هم فکر کاوه چې انګریز نه ماتیدونکی قوت او قدرت دی .

د امیر شیرعلي خان لویې جرګې

٦ - لومړۍ لویه جرګه :

امیر شیرعلي خان چې یو روڼ فکره پاچا و او لویو جرګو ته یې ځانګړی بیا ارزښت ورکړ ، ده په ۱۸٦٥ م کال په کابل کې یوه لویه جرګه جوړه کړه ، دې جرګې ته یې د هیواد له بیلا بیلو سیمو نه دوه زره کسان راوبلل ځو ده ته د ده د وروڼو د اختلاف او دښمنیو په باب مشوره ورکړي ، چې تردې مشورې وروسته له خپلو وروڼو سره جګړې ته متوجه شو ، په نتیجه کې یې ماته وخوړه او د کابل تخت یې وروڼو ترې ونیو (۳۳) .

۷ - دوهمه لویه جرګه (۳٤) :

همدا راز ده د خپلې واکمنۍ په دوهمه دوره کې په ۱۲۹۰ هـ ق (۱۸۷۳ م) کال د خپل ۱۳ کلن زوی عبدالله خان د ولیعهدی لپاره یو لوی جشن جوړ کړ او د شمس النهار د یوه اقتباس په استناد پنځه سوه زره تنه مخور او سپین ږیري ورته راغوښتل شوي وو (*) او اووه شپې او ورځې یې دوام درلود (۳۵) د همدې لویې غونډې په دوران کې امیر شیرعلي خان د افغانستان لومړنۍ کابینه جوړه کړه : سید نور محمد شاه یې صدراعظم وټاکه او د بیلا بیلو چارو لپاره یې وزیران موظف کړل (۳٦) .

(*) دا شمیره له عقل نه لرې ده کیدای شي یا په اقتباس او یا په خپله اخبار کې شمیره غلطه چاپ شوې وي (لیکوال)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا دواړې جرګې د کمیت په لحاظ ډیرې لویې وې او خصوصاً د دوهمې جرګې د ګډون کوونکو د شمیر په اقتباس کې که غلطي شوی وي هم یقیناً ډیره لویه جرګه به وه خو کیفیت یې د پخوانیو جرګو غوندې نه و ، ځکه اهداف یې ترهغې واړه وو ، له ورونو سره جګړه د اقتدار جګړه وه او خلکو له داسې موضوع سره ډیره علاقه نه ښوده او هم د ولیعهد تاکل د پاچا یو بل هوس و چې د خپل لوی زوی محمد یعقوب خان سره د مخالفت له امله یې کړی و خو بیا یې هم لویه میوه په افغانستان کې د یوه منظم او عصري حکومت او کابینې رامنځ ته کیدل وو .

بیا هم د اولس جرګې

۸ - د مجاهدینو ارتباطي جرګه :

په ۱۸۷۹ ع کال انګریزانو یو ځل بیا پر افغانستان وسله وال برید وکړ . امیر شیرعلي خان کابل پریښود او مزارشریف ته د روسانو د مرستې په تمه ولاړ خو هلته زړه چاودی مړ شو ؛ انګریزانو د ده زوی یعقوب خان چې له زندانه پر تخت کښینول شوی و له ځانه سره مل کړ . د ګندمك شرمیدلی تړون یې ورسره وکړ او د افغانستان حکومت یو ځل بیا د انګریزانو لاس ته ولوید . د افغانستان اولس هم د خپل طبیعي خصلت له مخې د پاڅون لاره ونیوه ، په هرځای کې سره راغونډ شول او د خپلو ملي مشرانو په لارښوونه یې پر انګریزانو بریدونه پیل کړل . د کابل ، کوهدامن او کاپیسا د جهاد مشران محمد کریم خان ، غلام حیدرخان کابلي ، میربچه خان کوهدامنی ، میرغلام قادرخان اوپیانی ، پرویزشاه خان پغمانی ؛ د تګاو او نجراو جهادي مشران محمد عثمان خان ساپی او وورور یې محمد شاه خان ؛ په لوګر کې د جهاد مشران غلام

(c) ketabton.com: The Digital Library

حيدرخان ځرخي ، سمندر خان او محسن خان لوګري ؛ د ميدان او وردګو جهادي مشران محمد جان خان وردك او ملا عبدالغفار خان لنګري ؛ د غزني او زابل جهادي مشران ملا دين محمد اندړ چې په ملا مشك عالم مشهور دی ، عبدالقادرخان غزنوي او ګل محمد خان اندړ ؛ په هرات کې نايب سالار حفيظ الله خان او سردار محمد ايوب خان ، په ننګرهار کې عصمت الله خان جبارخيل او د هيواد په ګوټ - ګوټ کې په سلهاو نور کسان چې د ملا مشك عالم د وينا له مخې د جهاد ټول مشران دري زرو تنو ته رسيدل (۳۷) .

دوی ټولو د هيواد په بيلا بيلو برخو کې محلي جرګې جوړې کړې وې او د ارتباطي شبکو له لارې يې دې جرګو ته د يوې واحدې جرګې بڼه ورکړې وه او د جهاد په ارتباط يې ګډ تصميمونه نيول . د همدې ګډو تصميمونو له مخې مجاهدينو د انګريزانو او مزدور حکومت ځالې ورانولې ، د مرکز په لور رالنډيدل او د کابل د محاصرې حلقه تنګيدله خو چې د ټولو سيمو مجاهدين له خپلې خپلې خوا پر کابل راچاپير شول او په انګريزي چونيو يې اور بل کړ. په دې بريالي جهاد کې نارينه وو او ښځو ګډه برخه درلوده او د ۱۸۷۹ کال په دسمبر کې يې سوړ ژمی د انګريزانو لپاره په سره تنور بدل کړ او يو ځل بيا يې انګريزانو ته شرميدلې ماته ورکړه .

دې جرګو د انګريزانو د شړلو پروګرام درلود خو د افغانستان د آزادۍ د سنبالولو کوم پروګرام ورسره نه و ، نوځکه کومه سکه چې محمد جان خان ضرب کړې وه پرې ليکلي يې وو :

ميکنم ديوانگی تا بر سرم غوغا شود

سکه به زر ميزنم تا صاحبش پيدا شود (۳۸)

او له همدې نيمګړتيا نه انګريزانو ګټه واخيسته له سردار عبدالرحمن

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان سره يي اړيکې ټينګې کړې او تر پټ تړون وروسته يې ده ته د پر تخت کښيناستلو بلنه ورکړه.ده ظاهراً د جهاد اعلاتونه نشر کړل او د مجاهدينو له لاري حکومت ته ورسيد ، انګريزان هم جسماً له افغانستان نه ووتل خو په غيرمستقيم ډول عبدالرحمن خان د دوی د تحت الحمايه پاچايانو په توګه پاتی شو .

د مجاهدينو دې ارتباطي جرګو يو ځل بيا د افغانستان آزادي تأمين کړه او دا جرګه هم د کميت او هم د کيفيت له اړخه لويه او مهمه وه او دا چې وروستی نتيجه يې دښمنانو وترووړله لوی علت يې دا و ، چې د افغانستان خلك له خارجي ښکيلاك سره ژوره دښمني لري خو له کورني استبداد سره بيا غيرملي او استبدادي حکومتونو روږد کړي دي .

د سراجي دورې جرګې

۹ - د بيطرفۍ لويه جرګه :

د ۱۹۱۳ م کال په اګست کې نړيوال عمومي جنګ ونښت ، په دې جنګ کې انګريزانو د افغانستان له تحت الحمايه حکومت نه توقع درلوده چې افغانستان د انګريز په ملاتړ په جنګ کې برخه واخلي او که نه نو بې طرفه پاتی شي ؛ د افغانستان روشنفکرانو او پر آزادی مين اولس اراده درلوده چې انګريزانو له جنګي مصروفيت نه په استفادې کولو سره له انګريزانو سره وجنګيږي او له تحت الحمايګۍ نه ځان خلاص کړي ، کابل ته راغلی د جرمنيانو او ترکانو هيئت له افغانستان نه غوښتنه کوله چې د دوی ملاتړ وشي او د انګريز په وړاندې په جګړه کې برخه واخلي او له دوی سره به په دې برخه کې هر ډول مرسته کيږي (۳۹) خو امير حبيب الله خان د موضوع د باريکۍ له امله منځنۍ لار خوښه کړه او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان بشپړه بې طرفي يې اعلان کړه او انګريزانو ته يې په جګړه کې د نه شامليدو ډاډ ورکړ ؛ محمود طرزي په سراج الاخبار کې د « حی علی الفلاح » ويښوونکی مقاله چاپ کړه خو د انګريزانو له خوا په مطبعه کې سانسور او له نشر څخه پاتې شوه (٤٠) .

پاچا په ١٩١٥ م کال د خپلې بې طرفۍ د تائيد لپاره د افغانستان مشهور مشايخ ، لکه د اسلام پور پاچا (ميرصاحب جان) ، د موسهي اخونزاده (ملا محمد جان) ، د تګاو ملا صاحب ، د هډې اخونزاده ، د برو ميا صاحب ، د حصارك ميا صاحب ، شمس الحق صاحب ، د شور بازار حضرات ، حافظ جي صاحب ، ملا محمد مريد ، ملا عبدالغفار اخونزاده اونور کابل ته راوغوښتل ؛ د دغو مشايخو اونورو اولسي وکيلانو په شمول يوه لويه جرګه د امير په وړاندې جوړه شوه او د ملت د اتفاق او د دولت د بې طرفۍ د سياست ملاتړ يې وکړ (٤١) .

په دې لويه جرګه کې که څه هم ظاهراً انګريزان د افغانانو له ګوزار نه خلاص شول خو افغانستان هم له تباهۍ او د نړيوال جنګ له ډګر ګرځيدو څخه بچ او د نړيوالې سوځوونکې جګړې له لنبو څخه وژغورل شو .

د اماني دورې لويې جرګې

١٠ - د « اتحاد مشرقي » په نامه لويه جرګه :

د ١٩١٩ م کال د فبرورۍ په ٢٠ نيټه د آزادۍ غوښتونکو يوې ډلې د افغانستان تحت الحمايه پاچا امير حبيب الله خان د يوې کودتا په ترځ کې وواژه او تر دې وروسته د ده زوی امان الله خان د افغانستان بشپړه خپلواکي اعلان کړه او د افغان او انګريز دريم جنګ ونښت ، په جنګ کې انګريزانو د هيواد په جنوبي او غربي جبهو کې سخته او شرميدلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماته وخوړه او د متارکې وړاندیز یې وکړ . د افغانستان حکومت متارکه ومنله خو انګریزانو یو ځل بیا غوښتل چې نظامي ماته په سیاسي ډګر کې جبیره کړي او هغه څه چې په جنګ یې له لاسه ورکړي وو په سوله کې یې ترلاسه کړي ؛ د راولپنډۍ د سولې په غونډه کې یې د افغاني هیئت مشر والي علي احمد خان وغولاوه او یوه مغلوبانه صلحنامه یې پرې لاسلیك کړه خو بیا هم دولت نور اقدامات وکړل او د ۱۹۱۹ م کال په اګست کې انګریزانو زموږ بشپړه آزادي ومنله (٤٢) . له دې سره هم داسې ګنګوسې لا خورې وې چې انګریزان به یو ځل بیا پر افغانستان وسله وال تیرۍ وکړي ، د داسې یوه تیري د مقابلې لپاره د مشرقي تنظیمه رئیس محمد نادرخان د « اتحاد مشرقي » په نامه یوه لویه جرګه راوبلله ، جرګه په ننګرهار کې د هډې صاحب د زیارت ترڅنګ راغونډه شوه ، په دې غونډه کې د مشرقي (اوسنی لغمان ، کونړ او ننګرهار د ولایتونو) د بیلا بیلو قومونو سپین ږیري ، عالمان ، سادات ، مشایخ اونور مخور سره راغونډ کړای شول او د خپلواکۍ د ساتنې او د وطن د دفاع او آبادۍ په برخه کې یې مهمې پریکړې وکړې ، دوی وغوښتل چې انګریزان دې د افغانستان آزادي د زړه له کومې ومني او که نه نو د سرحد ټول اقوام او قبایل د جهاد لپاره چمتو او اماده دي او د افغانستان آزادي به په خپلو وینو ساتي . په همدې غونډه کې د هر قوم مشرانو د پاك قرآن په حاشیه کې ژمنه لیك کړه ، د هر قوم ذمه واری یې وټاکلی ، د جهاد مشران او علمبرداران یې تعیین کړل ، د حکومت له خوا هر مشر او علمبردار ته یوه - یوه ښه تومانچه چې د هماغه قوم نوم او د جهاد د محاذ نوم یې پرې کیندل شوی و ورکړه شوه او پر نورو سوغاتونو سربیره هر یو قوم ته د جهاد یو - یو علم شریف هم ورکړ شو چې د جهاد آیتونه پکې لیکل شوي وو (٤٣) .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د همدې تاریخ غونډې په افتخار په مشرقي کې د « اتحاد مشرقي » په نامه یو اخبار د ۱۹۲۰ کال د فـرورۍ په ۲۸ نیټه په خپرونو پیل وکړ (٤٤) .

دا لـویه جرگه د آزادۍ ساتلو لپاره شوې وه ، د کمیت له پلوه لویه وه ، د کیفیت له پلوه سره له دې چې د ټول هیواد د مشرانو جرگه نه وه خو اغیز یې عمومي او کیفیت یې لوړ و او انگریزان یې مجبور کړل چې د هندوستان په مسورۍ کې له افغاني هیئت سره د موضوع د هر اړخیز حل لپاره خبرو ته چمتو شي .

PROPERTY OF ACKU 4964

۱۱ - د اساسي قانون جرگه :

د افغانستان د خپلواکۍ او په ځنگ کې یې د مشروطه او قانوني حکومت د ټینگیدلو لپاره منظمه روشنفکري مبارزه له پخوا نه پیل شوې وه او د مشروطیت غورځنگ چې په ۱۹۰۵ کال کې په منظم ډول رامنځ ته شوی و (٤٥) د وخت د تحت الحمایه پاچا له خوا په بیرحمۍ وکوټل شو خو غلی نه شو او نور هم غښتلی شو خو یې په نتیجه کې پاچا را نسکور او د آزادۍ جهاد پیل شو . د همدې مبارزې په دوام په افغانستان کې د قانون جوړونې او د قواوو د تفکیك کار پیل شو او د افغانستان د لومړني اساسي قانون مسوده جوړه شوه . د دې « اساسي نظامنامې » د منلو او تصویب لپاره د ۱۹۲۳ کال د فرورۍ په ۲٦ نیټه د ملت د مشرانو لویه جرگه راوغوښتله شوه چې ۸۷۲ نماینده گانو برخه پکې درلوده او د افغانستان دا لومړنی اساسي قانون یې تصویب کړ (٤٦) .

دې قانون ۷۳ مادې درلودې ، چې زموږ د هیواد سیاسي او اجتماعي بنټ ، د خلکو حقوق ، اداري تشکیلات او اساسات ټاکلي وو .

دې قانون خلکو ته د فکر د آزادۍ ، د کار د آزادۍ ، د خبرو د آزادۍ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کور او حیثیت د مصؤونیت وعده وکړې وه او د قانون حکومت پکې اعلان شوی و (٤٧) .

د دې لویې جرګې کمیت او کیفیت دواړه لوړ وو او د اساسي قانون په تصویب سره یې افغانستان ته د قانوني ودې او پراختیا زمینه برابره کړه او هم د دې جرګې ترجوړېدو لږ وخت وړاندې د ۱۹۲۱ کال په اګست کې د دولت شورى جوړه شوې وه چې د هیواد مخور ، عالمان ، سادات او مشایخ پکې راغونډ وو . د قوانینو مسودې به یې جوړولې او د ارګ په شمالي برج کې یې ځای ورته ټاکلی و (٤٨) .

۲۷ - د پغمان لویه جرګه :

دا لویه جرګه د ۱۹۲٤ کال په جولای کې په پغمان کې جوړه شوه او د دولت خارجي تړونونه ، روابط او کورني قوانین اومسایل یې تر غور لاندې ونیول ، لیکن په حقیقت کې دا لویه جرګه د منګلو د سر اخیستنې په باب وه (٤٩) او کوم اعتراضونه چې دوی په قوانینو درلودل د هغو ترمیم وشو (٥٠) .

په دې لویه جرګه کې ټول ۱۰٥۲ تنه راغونډ شوي وو چې ۲۳۱ تنه یې د دولت وتلي مامورین او پاتې یې د بیلا بیلو ولایاتو خانان ، سیدان ، عالمان ، شیخان او ټاکلي وکیلان وو . د جرګې مشري د وخت د پاچا په غاړه وه او د هیواد پر ټولو داخلي او خارجي چارو مفصل بحثونه او پریکړې پکې وشوې (٥١) .

دا جرګه د کمیت په لحاظ هم لویه وه او د اهمیت په لحاظ هم ، ځکه لومړی ځل و چې د اولس له نماینده ګانو سره دولتي اسرار تربحث لاندې ونیول شول او حتی دوی پرې وپوهول شول .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۳ - د اماني دورې وروستۍ لويه جرګه :

دا جرګه داسې وخت جوړه شوه چې د وخت پاچا د اروپا د خپل شپږ نيم مياشتني اوږده سفر نه بيرته هيواد ته راستون شوی و . ده ډير نوي شيان ليدلي وو او غوښتل يې چې افغانستان هم په يوه ګام د نړيوال تمدن په کاروان پسې ورسوي نو د خپلو نويو پروګرامونو د اعلان لپاره يې د ۱۳۰۷ کال د وږي په ٦ نيټه (د ۱۹۲۸ اګست) په پغمان کې لــويه جــرګه راوبلله ، په دې لــويه جــرګه کې دوو زرو تنو برخه درلوده (۵۲) چې د وږي په ۱۰ نيټه پای ته ورسيده (۵۳) .

د دې جرګې مهم مصوبات دا دي : د دولت شورى په ملي شورا بدلول ، د مجرمينو جزا بخښل د پاچا حق دی ، د تفتيش د عمومي دايرې جوړول ، د دارالعجزه او دارالمجانين جوړول ، د خارو د سر شمير وخت ټاکل ، د عسکري خدمت درې کلنه دوره منل ، د نښانونو الغاء ، رسمي لباس ټاکل د ملکي رتبو الفاظ د رسمي او خصوصي القابو له منځه وړل ، د هر جُرم تعذيرى جزا ټاکل ، د عصري محکمو جوړول د خطيبانو او مدرسينو لپاره د شهادتنامو د موجوديت شرط ايښودل ، د حربي قواوو د پياوړتيا لپاره د اولس مالي مرسته کول ، د رشوت مخه نيول ، د واده کولو د سِن تعيينول ، د وليعهد ټاکل ، د افغانستان لپاره درې رنګه بيرغ منل او د ملي نښان ټاکل (۵٤) .

همدا راز دې لويې جرګې پريکړه وکړه چې لويه جرګه به تر دې وروسته د هرو پنځو کلونو په تيريدو مرکز ته راغوښتله کيږي او غړي به يې د پاچا ميلمانه وي ، همدا راز لويې جرګې اولسي جرګې (ملي شورى) ته بشپړ واک ورکړ چې د ملت او هيواد په ګټه ټول جوړ شوي قوانين ومني او د اجراء وړ وګرځي (۵۵) .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې جرګه کې د ملت نماینده ګانو خپله رایه په صراحت بیانوله او له اخلاقي جرآت نه یې کار اخیست خصوصاً د دیني چارو په برخه کې ډیر ځیر وو او د امان الله خان له ټینګار سره سره یې ځینې خبرې ،لکه د واده د سِن ټاکل او نورې ونه منلې شوې (٥٦) .

له دې سره - سره دا جرګه د کمیت په لحاظ لویه وه خو د کیفیت په لحاظ یې له یوې خوا غیرضروري ، احساساتي او حتی د زمان او مکان په لحاظ مضر وړاندیزونه درلودل نوځکه یې نتایج د هیواد لپاره ډیر خطرناك ثابت شول او د یوه تباه کن اړدوړ زمینه یې رامنځ ته کړه او ځه مو چې درلودل هغه هم د دې اغتشاش په اور کې وسوځیدل .

ځینې مؤرخین د وخت له پاچا سره د وزیرانو کار شکنتي او د دوی له خـوا د لویې جـرګې د وکیلانو تحـریکول هم د دې لویې بربادۍ یو عامل ګڼي (٥٧) .

د نادر خان دوره

١٤ - د ١٣٠٩ لویه جرګه :

د ١٣٠٩ کال په وري (د ١٩٣٠ سپتمبر) کې په کابل کې د وخت پاچا محمد نادرشاه یوه لویه جرګه راوغوښته چې ٣٠١ تنه انتخابي وکیلان او ٢٢٧ تنه د دولت مامورین او خارجي سفیران پکې وو (٥٨) .

د پاچا په افتتاحیه وینا کې د دې لویې جرګې د راغوښتل کیدو مطلب د ملي شورى د مقرراتو ټاکل ښودل شوي (٥٩) او هم همدې لویې جرګې د افغانستان تجدید شوى اساسي قانون بیا منلى (٦٠) خو په تبلیغاتو کې یې پنځمې پریکړې چې د امان الله خان په باب یې کړې ډیر ستر ځاى نیولى دى (٦١) .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ظاهرشاه دوره

۱۵ - د بیطرفۍ دوهمه لویه جرگه :

د ۱۹۳۹ کال په سپتمبر کې په نړۍ کې د دوهم نړیوال جنگ لمبې بلې شوې (۶۲) ډیر هیوادونه پکې خوړین شول او د آلمان او ایتالیې ترماتې وروسته متحدینو له افغانستان نه وغوښتل چې جرمني او ایتالوي مستخدمین او کار کوونکي دوی ته وسپاري خو د افغانستان حکومت یو حُل بیا د ۱۹٤۱ کال په جولای کې لویه جرگه راوغوښته چې په دې جنگ کې یې د افغانستان عنعنوي بیطرفي اعلان کړه (۶۳) او له هیواد څخه یې د آلمان او ایتالیې د متخصصینو وتل په دې شرط ومنل چې رك روغ خپلو هیوادونو ته ورسول شي او د تلو په وخت کې به په لار کې هیڅ راز ستونزې نه ورته پیښیږي ، سفارتونه به برحال وي سیاسي کسان به نه ایستل کیږي او د نړیوالو دپلوماتیکو مقرراتو له مخې به همدلته استوگن وي ، لویې جرگې دا پریکړه تصویب او حکومت عملي کړه او په افغانستان کې د جرمني اوایتالیې مستخدمین د برتانوي هند له لارې خپلو هیوادونو ته رك روغ وسپارل شول (٦٤) .

د دې جرگې پریکړه هم ډیره مهمه وه او په نړیوال خونړي جنگ کې د گران هیواد افغانستان لمن له وینو او اور څخه وساتله شوه .

۱۶ - د ۱۳۳٤ کال لویه جرگه :

تر دې وخته د افغانستان په گاونډ کې حالاتو ژور تغییر کړی و ، انگریزانو د هند نیمه وچه خوشې کړې وه او دلته د هندوستان او پاکستان په نامه دوه بیل هیوادونه جوړ شوي وو ، د افغانستان ملت

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښتل چې له افغانستان نه د ډيورنډ د کرښې په وسيله بيلې شوې سيمې بيرته له افغانستان سره يوځاى او د افغانستان تاريخي صورت تکميل شي خو د دې ترځنګ د صوبه سرحد د پښتنو سياسي ليډر خان عبدالغفار خان چې د هند ترويش وړاندې د واحد هند پر پاتې کيدو ټينګار کاوه د هند ترويش وروسته يې له پاکستان نه د پښتنو بيلتون او ځانګړى هيواد غوښت او له همدې سره د پښتونستان موضوع رامنځ ته شوه ، د افغانستان حکومتونو ته هم چې د ملت له خدمت نه عاجز وو دا مبهم غږ په زړه پورې و او د ملت توجه يې ورته جلبولاى شوه خو تر ټولو دا غږ د روس لپاره خوندور و ځکه په دې اتن باندې د راګرځيدلو له لارې يې په افغانستان کې ژوره رخنه کولاى شوه او خپل هغه زاړه هدف ته چې پتر کبير د افغانستان د نيولو په برخه کې ټاکلى ورسيدلاى شواى .

هو ! همداسې وشول ، د پاکستان تر جوړيدو وروسته د افغانستان او پاکستان ترمنځ سياسي فضا خړه پړه شوه ، سوړ جنګ پيل شو او د سياسي اړيکو شليدلو زمينه مساعده شوه . افغانستان تر نه ځلي زيات له غرب نه د نظامي مرستې غوښتنه وکړه خو يوه غربي هيواد هم د پاکستان له کبله دا غوښتنه ونه منله او د افغانستان حکومت له مجبوريته روسانو ته مخ واړاوه ، هغوى داسې ورځې ته شنه ناست وو او دا غوښتنه يې په مينه قبوله کړه (٦٥) .

دا وخت سردار محمد داؤد د افغانستان صدراعظم و ، د ١٣٣٤ کال د لړم په ٢٢ (د ١٩٥٥ نوامبر) يې لويه جرګه راوغوښته ، د دې لويې جرګې په پريکړو کې د پښتنو د موضوع ملاتړ او د حساسو حالاتو په بناء د افغانستان نظامي پياوړتيا شامله وه (٦٦) او د همدې پريکړې په لاسوند د افغانستان حکومت له روسيې سره د نظامي پيرودنو تړون وکړ او ځوانان يې د نظامي زده کړې لپاره روسيې ته وليږل .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۷ - د اساسي قانون لويه جرگه :

د ۱۹٦٤ کال په سپتمبر کې په کابل کې يوه لويه جرگه جوړه شوه او د افغانستان لپاره يې يو داسې نوی اساسي قانون تصويب کړ چې خلکو ته يې د اساسي حقوقو د تأمين اوتضمين وعده ورکړه . د احزابو آزادي ، د مطبوعاتو آزادي او د شاهي کورنۍ له انحصار نه د حکومت را ايستل او د مقننه ، مجريه او قضائيه قواوو سره بيلول د دې قانون مهم ټکي وو . دې جرگې د ٤٠٠ تنو شا او خوا غړي درلودل او د سپتمبر په ۱۹ نيټه يې د نوي اساسي قانون متن تصويب کړ (٦۷)

دا لويه جرگه هم د کميت له اړخه لويه وه او دا چې يو نوی اساسي قانون يې تصويب کړ دا يې ښه کيفيت و ...

۱۸ - د جمهوريت لويه جرگه :

د ۱۹٦٤ کال تصويب شوي اساسي قانون په خاص ډول د وخت د پاچا تربور محمد داؤد خان د قدرت له قانوني نيولو نه محروم کړ او په دې توگه د دوی کورنۍ شخړې او خوابدۍ د داسې ژورو عقدو سبب شوې چې داؤد خان اړ شو د قدرت ترلاسه کولو لپاره د کودتا لاره غوره کړي او د کودتا ملگري يې هم هغه کسان وټاکل چې د روس د خلق - پرچم غړي او يا د روس مستقيم ايجنټان وو . د ۱۳۵۲ کال د چونگاښ جمهوري کودتا د همدې کسانو په لاس ترسره شوه او د دموکراسۍ لسيزې ته يې خاتمه ورکړه .

داؤد خان د ۱۳۵۵ کال ترسلواغې پورې (د ۱۹۷۷ فرورۍ) د دولت د رئيس په حيث کار وکړ خو همدا وخت يې وغوښتل چې خپل حکومت ته قانوني بڼه ورکړي . اساسي قانون نافذ او د دولت د اداري لپاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمهوررئيس وټاکل شي . دې درانه کار بيا هم د لويې جرګې راغونډيدل غوښتل ، او همدا وو چې د سلواغې په لسمه نيټه په کابل کې يوه لويه جرګه پرانستله شوه . د دې جرګې انتخابي وکيلانو هم تر ډيره حده انتصابي بڼه درلوده ، د داؤد خان د ملي غورځنګ نومي ګوند غړي ورته ټاکل کيدل او انتصابي غړي يې هم د پخواني تعامل په خلاف تر ډيره حده د سپين ږيرو او مخورو پرځای هغه ځوانان او ګوندي فعالين وو چې د لويې جرګې ورتيا يې نه درلوده او د عنعنوي تعامل له مخې لويې جرګې ته د راتلو د شرايطو درلودونکي نه وو .

د دې جرګې غونډو (١٦) ورځې دوام وکړ او په شپاړسمه ورځ د جمهور رئيس د ټاکل کيدو موقع راورسيده او په پای کې محمد داؤد د افغانستان د جمهور رئيس په توګه ومنل شو (٦٨) .

دې جرګې د کميت له پلوه د (٥٠٠) تنو شا او خوا غړي درلودل خو د کيفيت له پلوه ځکه درنه نه وه چې انتخابي او انتصابي دواړې برخې غړي يې تر ډيره حده د لويې جرګې د غړيتوب د شرايطو درلودونکي نه وو .

د مجاهدينو جرګې :

د ١٣٥٧ کال د غوايي د خونړۍ کودتا له کيدلو سره زموږ په هيواد کې د روسيې ښکيلاک مزدور حکومت رامنځ ته شو او يو ځل بيا د افغانستان مسلمانو خلکو د يوه عمومي پاڅون تياری پيل کړ ؛ د هيواد په ګوټ ګوټ کې محلي جرګې وشوې او جهاد پيل شو ، په پيښور کې د جهاد د مشرانو ګډې شوراوې جوړې شوې . حتی د ١٣٥٨ کال د مرغومي په ١٥ نيټه (د ١٩٨٠ جنورۍ) په پيښور کې يوه ممثله لويه جرګه جوړه شوه او د سلواغې تر ٣٠ نيټې پورې يې غونډو دوام وکړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د هیواد د ټولو ولایاتو او ګوندونو استازي ورته راغلي وو (۶۹) خو دې جرګې د دروني ګډوډیو او د ګوندیو له امله عملي ګام وانه خیستلی شو او د غونډو له ختمیدو سره یې نتایج او دست آوردونه هم ختم شول .

تردې وروسته د مجاهدینو او هم د رژیم په ساحو کې تش په نامه ګڼې جرګې جوړې شوې خو « ملي » رنګ یې له لاسه ورکړ او مونږ نه شو کولای چې د ملي او لویو جرګو په لړۍ کې یې وشمیرو او په دې سربیره زمونږ په هیواد کې په لسهاوو نورې لویې او وړې جرګې د تاریخ په بیلا بیلو پوړیو کې شوی چې دلته یې له یادولو او څیړنو څخه تیریږو او د جرګو د تاریخي څیړې په باب همدومره بحث کافي ګڼو .

پایلیکونه :

۱ - کُهزاد ، احمد علی : « تاریخ افغانستان » لومړی ټوک ، ۱۲۵ مخ ، (د افغانستان تاریخ ټولنه) ، کابل ، (۱۳۲۱ کال)

۲ - همدا اخځ .

۳ یاد شوی کتاب ، ۱۲۶ مخ .

٤ - ګزیده ، ریګویدا ، د داکتر سید محمد رضا جلالي نایني څیړنه او ژباړه ، سریزه ، ٤۹ مخ ، نقره ، تهران ، ۱۳۶۷ .

۵ - د حکومت د تاریخي بڼو له لپاره وګورئ د مهندس فرشید : مکتبها واحزاب سیاسی ، تهران ۱۳۶۱ .

۶ - کُهزاد ، احمد علی : « تاریخ افغانستان » دوهم ټوک ، ۲۵۱ - ۲۵۲ مخونه ، د افغانستان تاریخ ټولنه ۱۳۲۵

۷ - غبار ، میرغلام محمد ، افغانستان در مسیر تاریخ ، ۲۸۱ مخ ایران ۱۳۵۹ ش .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸ - بینوا عبدالرؤف ، هوتکیها ، ۱٦ مخ ، د افغانستان تاریخ ټولنه ، ۱۳۳۵ ش .

۹ - هوتك ، محمد : پټه خزانه ، ۷٦ مخ د استاد حبیبی سریزه او سمون ، کابل ، ۱۳۵٦ ش (څلورم چاپ) .

۱۰ - همدا اثر .

۱۱ - د تفصیل لپاره وګورئ : رفیع ، حبیب الله ، ادبي ستوري ، دوهم ټوك ، ۸۳ - ۸۷ مخونه ، کابل ، ۱۳۵۹ کال .

۱۲ - پټه خزانه ، ۷۹ - ۸۰ مخونه .

۱۳ - پټه خزانه ، ۱۲۲ مخ .

۱٤ - حبیبی ، عبدالحی : د افغانستان تاریخي پیښلیك ، ۱۵۲ مخ ، د بیهقی کتاب خپرولو مؤسسه ، ۱۳۵۳ .

۱۵ - پټه خزانه ، ٤۸ مخ .

۱٦ - پټه خزانه ، ٤۸ مخ .

۱۷ - هوتکیان ، ٤۳ مخ .

۱۸ - هوتك : امان الله خان : د خپلواکۍ لمر ځرك ، ٤٦ مخ ، ۱۳٦۸ ، پیښور .

۱۹ - هوتکیان ٤۵ مخ .

۲۰ - پټه خزانه ، ۸۱ - ۸۲ مخونه ؛ د خپلواکۍ لمر ځرك ، ٤۷ - ٤۸ مخونه .

۲۱ - هوتکیان ، ٤۵ مخ .

۲۲ - فیض زاد ، محمد علم : جرگه های بزرگ ملي افغانستان ، ۲۹ مخ ، لاهور ، ۱۳٦۸ .

۲۳ - د تفصیل لپاره وګورئ : د خپلواکۍ لمر ځرك ؛ هوتکیان ؛ افغانستان د مسیر تاریخ ؛ پټه خزانه او د دې دورې نور تاریخونه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲٤ - هوتکیان ۵۳ - ۵٦ مخونه .

۲۵ - همدا اثر ۵۵ - ۵٦ مخونه .

۲٦ - د پیښو تفصیل د همدې دورې په تاریخونو کې وګورئ !

۲۷ - حبیبی ، ارواښاد پوهاند عبدالحی ، تاریخ مختصر افغانستان ۲۵٦ مخ ، دوهم چاپ ، سازمان مهاجرین مسلمان افغانستان ، ۱۳٦۸ .

۲۸ - کُهزاد ، اروښاد استاد احمد علی ، رجال و رویدادهای تاریخی ، ۷۷ - ۷۸ مخونه ، تاریخ ټولنه .

۲۹ - د پیښو د تفصیل لپاره وګورئ : تاریخ مختصر افغانستان افغانستان در مسیر تاریخ او د دې دورې نور آثار .

۳۰ - تفصیل د افغانستان د نولسمې پیړۍ په تاریخونو کې راغلی دی .

۳۱ - افغانستان در مسیر تاریخ ، ۵٤۸ - ۵٤۹ مخونه .

۳۲ - د دې ماتې جریان د لیدی سیل انګریزی لیکونکی په یاد داشتونو « شبخون افغان = د پښتنو یرغل » کې په ډیر ښکلي او اعترافي ډول بیان شوی ، د دې کتاب پښتو او دري ژباړې په ۱۳۳۹ کال په کابل کې خپرې شوی دي .

۳۳ - د افغانستان پیښلیك ، ۱۹٦ مخ .

۳٤ - ښاغلی فیض زاد په خپل کتاب «جرگه های بزرگ افغانستان» کې دا دواړې جرګې سره ګډې کړې دي (و ګ : د نومورې کتاب ٤۳ - ٤٦ مخونه) .

۳۵ - آهنګ ، محمد کاظم ، رفیع ، حبیب الله : په افغانستان کې د ژورنالیزم تاریخچه ، ۲۷ - ۲۸ مخونه ، تاریخ ټولنه ، کابل ، ۱۳۵٦ .

۳٦ - رفیع ، حبیب الله : ژباړنه ، ٤۷ - ۵۰ مخونه ، پښتو ټولنه ، ۱۳٦۱ ، کابل .

۳۷ - غبار ، میرغلام محمد : افغانستان در مسیر تاریخ ، ٦۲۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ٦٢٦ مخونه .
٣٨ - کُهزاد ، استاد احمد علی : « مسکوکات دوره‌ء اسلامی افغانستان » د افغانستان کالنۍ ١٣١٩ کال ، کابل .
٣٩ - پاکرای امیر محمد شریف : حکومت مؤقت هند در کابل ، تر ٧٤ مخ ورروسته ، ١٣٦٨ کال ، کابل .
٤٠ - په افغانستان کې د ژورنالیزم تاریخچه ، ٨٢ - ٨٨ مخونه .
٤١ - افغانستان در مسیر تاریخ ، ٧٣٩ مخ ؛ د افغانستان پیښلیك ، ٢٢٨ مخ .
٤٢ - اخلاص ، عبدالخالق او رفیع ، حبیب الله ، د استقلال خلورمه جبهه ، د سریزې ١١ - ٣٧ مخونه ، ١٣٦٥ ، د امان کتاب خپرولو مؤسسه ، پیښور .
٤٣ - کشککی ، مولانا برهان الدین : نادر افغان ، ٢٠٥ - ٢١٢ مخونه ، ١٣١٠ هـ ش ، کابل .
٤٤ - د استقلال خلورمه جبهه ، ١٣٢ - ١٣٣ مخونه .
٤٥ - حبیبی ، پوهاند عبدالحی : جنبش مشروطیت در افغانستان سازمان مهاجرین مسلمان افغانستان ، ١٩٨٦ .
٤٦ - د افغانستان پیښلیك ، ٢٤٣ مخ .
٤٧ - رفیع ، حبیب الله : په افغانستان کې د قانون جوړونې شروع او نهضت ، قلمي نسخه .
٤٨ - د استقلال خلورمه جبهه ، ١٣٥ مخ .
٤٩ - د منگلو د بغاوت په اړه ارواښاد عبدالخالق اخلاص سیف الامان په نامه په ١١٢ مخونو کې یو منظوم کتاب لیکلی چې ټولې پیښې په تار تاریزه توگه پکې تشریح شوې ، د دې کتاب قلمي نسخه ښاغلي محمد هاشم زماني راسپارلې چې د کاتب الحروف له سریزې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

تشریحاتو سره د چاپ په انتظار دی .

۵۰ - کشککی ، مولانا برهان الدین : رویداد لویه جرگهء دارالسلطنة ، کابل ، ۱۳۰٤ کال .

۵۱ - همدا پورتنی اثر ، ٤۲۲ - ٤٦۰ مخونه .

۵۲ - د افغانستان پیښلیك ، ۲۵۷ مخ .

۵۳ - طلوع افغان ، ۷ کال ، ۷۰ گڼه ، د ۱۳۷۰ د وري ۳۰ ، کندهار .

۵٤ - همدا پورتنی جریده او د همدي کال د امان افغان د وري د نهمي نیټې فوق العاده گڼه .

۵۵ - مهربان ، عبدالله : تاریخ جرگه های ملی در افغانستان ، ۱۰۱ مخ ، د افغانستان د دموکراتیك جمهوریت پلار وطنه جبهه ، ۱۳٦۱ .

۵٦ - جرگه های بزرگ ملی افغانستان ، ۱۳۲ مخ .

۵۷ - هندی ، عزیز : زوال غازي ، ٤۵ - ٤۷ مخونه ، ۱۹۳٤ م .

۵۸ - د افغانستان دولت : تردید شایعات باطلهء شاه مخلوع ، فیصلهء نمبر ۵ لویه جرگهء ۱۳۰۹ افغانستان ومعرفی اعضاء وشرکاء وسامعین موقره ، ۸۱ - ۱۱٦ مخونه ، د ۱۳۱۰ دوری لومړۍ نیټه ، کابل .

۵۹ - الحاج ننگیال (ټولوونکی) : اسناد تاریخی افغانستان ، ٤۲ مخ ، فرهنگ جهاد ، ۱۳٦٦ .

٦۰ - د افغانستان پیښلیك ، ۲٦۵ مخ .

٦۱ - وگورئ : تردید شایعات باطلهء شاه مخلوع .

٦۲ - محمود مهرداد : فرهنگ جدید سیاسی ، ۲٦۳ مخ ، ایران ، ۱۳٦۳ .

٦۳ - د افغانستان پیښلیك ، ۲۸۵ مخ .

٦٤ - چکنوری ، سناتور غلام نبی : « لویه جرگه » خپلواکي ، دوهم کال ، خلورمه گڼه ، ٤٤ مخ ، د ۱۳٦٦ تله - لیندۍ .

٦۵ - استاد پژواك لیکوال ته ورکړی معلومات .

(c) ketabton.com: The Digital Library

٦٦ - حق شناس ، داکتر ش . ن : د سایس وجنایات روس در افغانستان ، ۹۹ مخ ، تهران ، ۱۳٦۳ .

٦۷ - کشککی ، صباح الدین ، دهه‌ء قانون اساسی ، ۳۲ - ۳٤ مخونه ، د افغانستان د جهاد ثقافتی شوری ، ۱۳٦٥ .

٦۸ - جمهوری پلوشه ، دوه میاشتنۍ مجله ، د ۱۳٥٥ د سلواغې او کب گڼه ، لومړی مخ .

٦۹ - د تفصیل لپاره وگورئ : وجدی ، عبدالجلیل : په افغانستان کې د عنعنوي جرگو نن او پرون ، ۲۱۸ - ۲٥٦ مخونه ، د امان کتاب خپرولو مؤسسه ، ۱۳٥٦ ، پیښور .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۲)

ځپرکی

د جرګو تولنيز دريځ

تير ځپركي مونږ ته په ګران افغانستان كې د جرګو څيره راوښوده او څرګنده شوه چې زمونږ جرګې كه د كميت په لحاظ لويې وې يا ورې خو د كيفيت په لحاظ يې اهداف او اغراض لوی او مهم وو ، لكه :
د هيواد آزادي ، د حكومت د ګوډاګي كيدو په صورت كې د ملي ارادی تنظيم ، د هيواد د مشر ټاكل ، د هيواد د داخلي او خارجي پاليسۍ تعيينول او د هيواد د آبادۍ او پرمختګ . د ميرويس نيكه (لومړی او دوهمه جرګه) د مجاهدينو (پنځمه ، اتمه او نولسمه جرګه) د هيواد د آزادۍ د بيا ترلاسه كولو لپاره وې چې ټولې كاميابی شوې . د جنګ او مبارزې ښه رهبري يې وكړه او د خارجي ځواكونو نه يې د هيواد خپلواكي ترلاسه كړه . د ميرويس نيكه جرګه (دريمه جرګه) او د شير

(c) ketabton.com: The Digital Library

سُرخ د مزار جرگه (څلورمه جرگه) د هیواد د مشر ټاکنې جرگې وې چې مشران یې وټاکل او د قدرت خلا یې ډکه کړه . د اتحاد مشرقي جرگه (اوه لسمه جرگه) د آزادۍ د ساتنې لپاره وه چې ملت یې د خپلې آزادۍ ساتلو ته څار و او پر دې چار مکلف کړ . د بیطرفۍ دوې جرگې (نهمه او پنځلسمه جرگه) د نړیوال جنگ له اور نه د افغانستان ژغورل وو چې هم یې افغانستان له دې اوره وژغوره او هم یې د دې هیوادونو هغه کسان چې د افغانستان لپاره یې خدمت کړی و په نړیوال تضمین خپلو هیوادونو ته روغ رمټ ورسول . یوولسمه ، دوولسمه ، اوولسمه او اتلسمه جرگه د اساسي قانون د منلو جرگې وې چې د دوخت له غوښتنو سره سم یې قوانین پاس او دولت او اداري ته یې قانوني بڼه ورویخښله ، د نورو جرگو پریکړې هم عملي شوې او د افغانستان مهمې ملي چارې یې د اولس له ارادې سره سمې کړې .

افغاني عنعنه یې جرگو د بیروکراسۍ طومارونه نه درلودل او پر کاغذي لیکنو یې تکیه نه وه ، بلکه د دې جرگو ژبنۍ پریکړې د کاڼي کرښې وې او عملي کیدل یې حتمي او ضروري وو خو ورو - ورو د حکومت بیروکراسۍ په جرگو کې هم رخنه وکړه نوځکه یې کله - کله پریکړې د کاغذ پرمخ پاتې شوې .

افغاني جرگو په یو ځایي د مقننه ، قضائیه او مجریه قواوو وظیفه درلوده (۱) او هم ځینې څیړونکو د مؤسسانو له مجلس سره ورته بللې دي (۲) خو حقیقت دا دی چې لویه جرگه یوه ځانگړې آریایي پدیده ده چې افغانانو ته په میراث رارسیدلې او یوه مستقله افغاني نمونه گرځیدلې چې په نورو هیوادونو کې یې کټ مټ ساری نه شو موندلای (۳) نو له همدې کبله دا د افغاني ټولنې د نظم او اداري تر ټولو لوړه مرجع گڼلای شو چې د ملت ټولې ښې او بدې ټاکلی شي او په داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

حساسو وختونو کې چې نه حکومت وي او نه بله کومه واکمنه مرجع د ملت د سرنوشت او برخلیك په باب فیصله کوي نوځکه لویه جرگه یوه عاجله رهبري ده ، کامله رهبري ده ، واکمنه رهبري ده او د ملت د ارادې ښکارندویه او څرگندویه رهبري ده .

د لویې جرگې غړي که ظاهراً د افرادو بڼه لري خو بالقوه هر غړی د یوه قوم او یوې سیمې حیثیت لري او که لویې جرگې ته په واقعاً ملي ډول غړي وټاکل شي یقیناً چې لویه جرگه د ټول ملت د غونډې بڼه غوره کوي او تصمیم یې د ټول ملت د تصمیم حیثیت لري او هغه شخړې چې پاچایان یې په لکونو لښکرو نشي غوځولی لویه جرگه یې په محدودو غړو هوارولی شي .

د جرگې همدا اهمیت او ارزښت و چې د افغانستان ملحد ، دین دښمن او هیواد پلوري کمونستان هم ورته متوجه شول او لکه څنگه یې چې په خپلو او خپلو شوروي بادارانو د شومو اهدافو لپاره ټول دیني او ملي ارزښتونه تر پښو لاندې کړي وو همداسې یې د لویې جرگې د توهین کولو او اهمیت له منځه وړلو لپاره هم اقدام وکړ خصوصاً کله چې د دوی د پلار وطنې جبهې روسي ماډل بیخي رسوا او ناکام شو نو د ۱۳٦٤ کال د وري په ۳۱ نیټه (د ۱۹۸۵ اپریل) د شوروي را صادر شوي گوډاگي ببرك کارمل په کابل کې د لویې جرگې په نامه یوه غونډه وکړه چې د کمیت په لحاظ یې ۱۷۹٦ کسان پکې کښینولي وو خو دا یو هم د اولس او خلکو نماینده گان نه وو ، زیات شمیر یې د کمونست خرڅ شوي گوند غړي او نور یې له دې گوډاگي رژیم سره د تړلیو اتحادیو غړي وو څو محدود کسان داسې پکې وو چې له خپلو سیمو نه د کمونست رژیم د ملاتړ په جرم راځغلول شوي او په کابل کې یې د کمونستانو په سیوري کې ژوند کاوه خو په جرگه کې تر گډون وروسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلو سیمو ته له تلو سره ووژل شول او ملت د خپلي جعلي نماینده ګۍ غچ تري واخیست . څرنګه چې په دې جرګه کې د خلکو واقعي نماینده ګان نه وو نو په هغه کتاب کې چې کمونستانو د لويې جرګي په نامه چاپ کړی ، د دوی د نوملیك له خپرولو څخه ډډه شوې او یوازې د هغو څو تنو نومونه يې اخيستي چې په دې تش په نامه جرګه کې يې د روس په ملاتړ ويناوې کړي دي (٤) .

همدا راز نجیب چې روسانو تر ببرك ښه روزلی و د خپلي ژبنۍ نرمۍ پالیسۍ د پرتوګ لپاره بیا هم د لويې جرګي په نامه د ١٣٦٦ کال د لیندۍ په اتمه نیټه (د ١٩٨٧ دسمبر) د خپلو مزدورانو یوه غونډه جوړه کړه چې د دې غونډې غړي هم د مزدور ګوند او اتحادیو غړي وو او له ملت نه دومره په تجرید کې وو چې حتی د غونډې تالار هم د مجاهدينو په محاصره کې و او د راکټونو ګولۍ يې پرې واورولې حتی دا تش په نامه جرګه دومره پاشلې وه چې د مزدور ګوند غړو هم د تالار مخه کې يو د بل ويني وبهولې (٥) نوځکه د دې غونډې پریکړې هم د کمونستانو د نورو پریکړو غوندې بې نتیجې او بې پایښته وې او دا د کمونستانو یوه دسیسه وه چې د لويې جرګې تاریخي او ملي مؤسسه بدنامه او ناکامه کړي خو د افغانستان مسلمان ملت دوی ناکام او زبون کړل او د قدرت له څوکۍ نه يې د تيښتې لاره خوښه کړه اما متأسفانه د یوې لويې نړیوالي دسیسي له مخې په کابل کې په ١٣٧١ (١٩٩٢) کال د یوه ملي اسلامي حکومت پرځای یو داسې ائتلافي حکومت ټینګ شو چې کلیدي څوکۍ يې د کمونستانو او نژاد پالانو په لاس کې ولویدې او د افغانستان د ملت د هیلو په لاندې کولو سره یې بیا یوه غیرملي اداره جوړه کړه او د دې اداري د ټینګښت لپاره یې د ١٣٧١ کال (١٩٩٢) په لیندۍ کې یوه جرګه هم جوړه کړه خو د خلکو د لا

(c) ketabton.com: The Digital Library

غولولو لپاره يې د لويې جرگې پرځای د اهل حل وعقد د شورى نوم وركړ خو په حقيقت كې دا هم يوه نمايشي شورى وه چې گڼ غړي يې د يوه گوند وو او د يوه گوندي حكومت د بقا لپاره يې په مصنوعي ډول راوستي وو او د ملت هيڅ ډول سيمه ييزه ، قومي او سياسي نماينده گي يې نه كوله ، له همدې امله ائتلافي رژيم ونه كړای شول چې د دې جرگې د غړو مفصل نومليك نشر كړي او د ملت نماينده گان يې وبولي (٦) .

په دې ترتيب موږ ويلای شو چې د لويې جرگې ټولنيز ارزښت په دې كې دی چې د افغاني ټولنې له عنعنه يې دموكراسۍ سره سم د هرې سيمې داسې كسان چې واقعاً اولس يې خپل نماينده وبولي پكې راغونډ كړای شي ، هغوی مخ ته پرتې ستونزې تربحث او څېړنې لاندې ونيسي او بيا د خپل هيواد د عيني او ذهني شرايطو په نظر كې نيولو سره داسې پريكړې وكړي چې د نظري پرځای عملي او د كاغذي پرځای تطبيقي وي او همداسې پريكړې كولای شي چې هيواد ، لكه څنگه چې پخوا څو څو ځل شوي له خطرناك حالت نه راوباسي او قانوني مسير ته يې واچوي او كه داسې ونه شي د زور او د تغلب حكومت ، نژادي او سيمه ييز حكومت ، يو گوندي او تحميلي حكومت په هيڅ ډول نه چلېږي او لكه په تاريخ كې چې گورو په بد اوناوړه ډول را نسكورېږي .

پايليكونه :

١ - هوتكيان ، ٥١ مخ .

٢ - آقا بكف : خاطرات آقا بكف ، د داكتر حسين ابو ترابيان ژباړه ٧٣ مخ ، تهران ، ١٣٥٧ .

٣ - دهه‌ء قانون اساسی ، ٣٢ مخ .

٤ - لويه جرگه ، ١٣٦٤ ، كابل .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ - افغان جهاد ، د افغانستان د جهاد د ثقافتي شورى درې میاشتنۍ خپرونه ، دوهمه ګڼه ، د ۱۳٦٦ کال وری - لیندۍ ، د پینسلیك برخه .

٦ - د مجاهد جریدې د ۱۳۷۱ کال د مرغومي د ۲۸ ګڼې د ولایاتو او ګوندونو په شمیر یو جدول جوړ کړی چې ټول نماینده ګان یې ۹۸۳ څوک دي چې پکې یوازې ۳٦۲ تنه د جمعیت غړي دي ، د ننګرهار ولایت برخه نه ده پکې اخیستې او هم یې هغه نور غړي چې د رژیم له خوا پکې راغونډ شوي وو او تر ۵۰۰ تنو یې شمیر رسیده له دې احصائیې نه غورځولي دي تفصیل لپاره وګورئ : افغان جهاد ، شپږم کال ، دوهمه ګڼه ، د ۱۳۷۱ مرغومي - کب ، ۷۰ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۳)

څپرکی

د جرګو قانوني پایه

د بشر د ژوندانه تکاملي پړاوونو ، ذهني ، فکري اوټولنیزې ودې ، د بشر د اداري لپاره د سیاسي مؤسسو جوړښت او پیدایښت ورو - ورو په بشري ټولنو کې د حقوقو ځیره روښانه کړه او د ې حقوقو د تأمین او تضمین لپاره د نړۍ په بیلا بیلو هیوادونو کې اساسي او مدني قوانینو سترګې وغړولې او د ټولنیز ژوند اړانه یې وټاکله . دولتونه ، پارلمانونه احزاب او ډلې هم د دې تکاملي بهیر یوه برخه ده چې په ټولنو کې قانوني پایه ټینګوي او د ملتونو حقوق خوندي کوي .

په نړۍ کې کامیاب حقوقي او قانوني نظامونه هغه دي چې د خپلو هیوادونو او ملتونو له غوښتنو ، اړتیاوو او شرایطو سره رامنځ ته شوي وي او د تطبیق پراخه او ویړه ساحه ولري . انسان یو ټولنیز مخلوق دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د همدې ګڼو ټولنيزو رواني او مادي اړتياوو له مخې يې له ډيرو ليرې او ناپيژندل شويو زمانو نه په تدريجي ډول ټولنه جوړه کړې او په ټولنه کې يې ژوند کړی ، له همدې امله فرد ټولنې ته دومره اړتيا لري ، لکه کب يې چې اوبو ته لري او له ټولنې نه د فرد بيلول د هغه له منځه وړلو مفهوم موندلی دی نو له دې کبله د دې اجتماعي نظم د ټينګښت لپاره حقوق ، حدود او قوانين ټاکل شوي دي (١) .

د حقوقو او قوانينو په ټاکلو کې د ملتونو تجربې درنه ونډه لري او تر ډيره حده يې تطبيق شويو عمليو ته د حقوقو او قوانينو بڼه ورکړې او په تکرار سره دا تجربې نورې هم پخې شوې او لازم ترميمونه پکې شوي دي .

د نړۍ تاريخونه په دوو دورو ويشل کيږي : قبل التاريخي او تاريخي دوره خو د افغانستان په تاريخ کې د قبل التاريخ او تاريخي دورې ټکونه لا تراوسه په واضح او مشخص ډول ټاکل شوي نه دي ځکه موږ يوه بله دوره هم لرو چې په هغې کې خط لا منځ ته نه و راغلی خو د ادبياتو پنډ - پنډ ذخاير چې په شفاهي ډول ايجاد شوي وو خلکو د حافظې له لارې له يوه نسل نه بل نسل ته ليږدول ، دا دوره د افغانستان په تاريخ کې ډيره اوږده ، غني او له هنګامو ډکه دوره وه چې ګڼ داستانونه ، اسطورې ، سرودونه ، کورنۍ ، رزمي چارې او نور پکې رامنځ ته شول چې خاطرې يې د خط ترايجاد وروسته ضبطې شوي او ترننه را پاتې دي ، د دې ناليکلې دورې خاطرې چې د « نيمه تاريخي دورې » ، « اسطوره يي دورې » يا « داستاني او رزمي دورې » نوم ورکولای شو ډيرې ژورې ، پياوړې او اساسي وی (٢) .

د ويدی ادبياتو پر ايجاد سربيره هغه حقوقي او قانوني تجربې چې موږ يې اوس افغاني نرخونه او کودونه بولو هم له همدې وخت نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

رانښلیدلي او د افغاني آریایي ټولنې د حقوقي او قانوني ژوند اړانه یې ټینګه کړې او ټولنیز مناسبات یې منظم کړي دي .

دې تجربو لا همغه خپل شفاهي او غیر کتبي خصوصیت ساتلی او سینه په سینه رالیږدیدلی دي . جرګه هم له دې تجربو نه یوه تجربه ده چې د تاریخ په اوږده واټن کې یې تکاملي مزل کړی او تر نن پورې یې له خپل بشپړ ارزښت سره ځان رارسولی دی .

په افغاني ټولنه کې د جرګو قانوني او حقوق پایې همغه کودونه او نرخونه دي چې په دې ټولنه کې یې تاریخي وده کړې او په خپله جرګه هم د دې حقوقي او قانوني عنعنوي نظام یو جزء او برخه ده .

د همدې پخې قانوني او حقوقيِ پایې درلودلو جرګه په افغاني ټولنه کې د یوې لوړې مرجع په حیث وړاندې کړی او د دې عیني او عملي قوانینو د تطبیق واك او صلاحیت یې ورسپارلی دی .

د جرګې پریکړې کاغذي نه ، بلکه عملي وي ځکه چې د اولس د مخورو او سترګورو کسانو د پیړیو - پیړیو تجربې یې مخې ته پرتې وي او همغه تجربه شوی او عملي شوې تجربې یو ځل بیا د خلکو په منځ کې پلی کوي .

مثلاً په ټولنه کې شوې پیښې ، جرایم او شخړې تاریخي سوابق لري او د هغې د حل لپاره تجربه شوی نسخې په شفاهي ډول را پاتی دي او جرګه د هغې له مخې پریکړه کوي او خپل قرار صادروي .

جرګه د خپلو پریکړو د تطبیق او عملي کولو لپاره په کاغذ لیکنې نه کوي ، لاسلیکونه او د ګوتو نخښې نه اخلي ، بلکه تر پریکړې وړاندې له جانبینو نه درانه مادي تضمینونه ترلاسه کوي او دواړه اړخونه مکلفوي چې په اخلاقي توګه دا پریکړې ومني او که احیاناً غاړه ترې وغړوله شي پر ټاکل شوی سزا سربیره د پریکړې د نه منلو پړه او ورسره

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوره ترلې سزا هم پرې راځي .

په افغاني نرخونو کې خون يوازې د قتل او وژلو معنی نه لري ، بلکه ډير داسې کارونه چې انسان معناً او شکلاً بدرنګوي د قانوني او حقوقي څيړنې په وخت کې په خون شميرل کيږي او مقابل لوري به د بشپړ خون په اندازه تاوان زغمي . مثلاً که څوك د يوه سړي دواړه سترګې وباسي د پوره خون پور پرې راځي ، همدا راز غوږونه ، ژبه ، او شونډې غوڅول ، يا د مخې غاښونه ماتول هر يو د يوه خون پور لري ، که دواړه لاسونه له بندونو نه غوڅ کړای شي د يوه خون پور لري ، له بند نه غوڅې شوې پښې هم همداسې دي خو که يوه پښه يا يو لاس له ولي او ورون نه غوڅ کړای شي هر يو د يوه خون پور لري او که له بند نه يو لاس يا يوه پښه غوڅ شي په نيم خون شميرل کيږي په همدې ترتيب ټول جرايم دړواخلئ (۳) .

دا قوانين او حقوقي تعاملات په کلي توګه د زمانو د تجربو په اوږدو کې رامنځ ته شوي چې جزيې توپيرونه يې د سيمو او ځايونو تابع دي او له خپل ټول جامعيت سره په ناليکلی توګه خوله په خوله له يوه نسل نه بل نسل ته راليږدي او لکه څنګه چې اولسي سندرې د اولس د ادبي تجربو په توګه خوله په خوله راليږدي همداسې دا قانوني او حقوقي تعاملات د اولس د اجتماعي او حقوقي تجربو په حيث را انتقاليږي .

په افغاني ټولنه کې د دې حقوقي او قانوني کودونو موجوديت دومره ارزښتمن دی چې د تاريخ په اوږدو کې يې په هيواد کې د کمزورو حکومتونو او حتی د بې حکومتۍ په دوره کې هم د ټولنې امنيت ، نظم او دسپلين خوندي ساتلی او د اولس حقوقي او قانوني ارزښتونه يې خوندي کړي دي ، دا کودونه او نرخونه همدا اوس هم زموږ پر ټولنه حاکم دي او د اوږدو کلونو له مسلطو ګډوډيو او د ګڼو بهرنيو او کورنيو

(c) ketabton.com: The Digital Library

دښمنانو له توطئو او تباه کوونکو عملیاتو سره – سره یې په عمومي توګه د هیواد وحدت او د ملت ذات البیني مناسبات خوندي ساتلي دي .

په نتیجه کې ویلای شو چې جرګه په افغاني ټولنه کې ژوره قانوني پایه لري او زموږ د ټولو اجتماعي ګډوډیو د له منځه وړلو او د ستونزو د حل یوازینی مجربه نسخه همدا جرګه ده او تر څو چې ملي او بین المللي جوامع د جرګې امن پالې لمنې ته پناه ور نه وړي ترهغې به بله هیڅ نسخه کامیابه نه شي ، بلکه د پردو نسخو په رامنځ ته کولو اوتطبیقولو سره به زموږ ستونزې او کړاوونه لا پسې زیات او دوامدار شي او د یوه ناولي ناسور بڼه به غوره کړي .

د تاریخ په اوږدو کې د افغاني ټولنې او افرادو متقابلو اغیزو د جرګې داسې نتیجې پلی کړی دي چې ډیر ژر یې قانوني پایه موندلې او په حکمي ډول عملي شوی دي .

پایلیکونه :

١ – محمد عالیخانی ، داکتر : حقوق اساسی ، ١٠ مخ ، ایران ، تهران ، ١٣٧٣ ، د ستان له خپرونو څخه .

٢ – کُهزاد ، اروانباد استاد احمد علی : افغانستان در پرتو تاریخ ٢٢ مخ ، د کتاب چاپولو مؤسسه ، ١٣٤٦ ، کابل .

٣ – د تفصیل لپاره وګورئ : پژواك ، استاد عبدالرحمن ، « تعاملات حقوقیه وجزائیهء ملی » سالنامهء کابل ، ١٣١٨ ، له ٣٤٢ – ٣٥٨ مخونو پورې .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(٤)

څپرکی

د جرگو رواني اغیزه

انسان د خپل عقل او شعور له امله یو داسې مخلوق دی چې گڼ معنوي اړخونه لري او گڼې رواني ځانگړنې خدای (ج) پرې لورولی دي ، له دې سره انسان یو ټولنیز او اجتماعي مخلوق هم دی نو د خپل ژوند له آغاز سره یې د انساني ټولنې بنسټ هم ایښی دی . د فرد او ټولنې متقابلو اغیزو او مناسباتو انساني ټولنې ته په کل کې یوه خاصه روحیه وربخښلې او د انسان توکم د بیلا بیلو ملتونو د ویش له مخې هر ملت د ځانگړې ملي روحی خاوند شوی او د خپلې جغرافیې ، خپل کلتور ، خپلو گټو او خپل تاریخ په غیز کې یې د خپلې ملي روحیې خپل رنگ ساتلی دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یوه ملت د ملي روحیې په ځانګړې کولو او پیاوړي کولو کې د کلتور لوی لاس دی چې د دې ملت د تاریخ په اوږدو کې شکل نیسي ، خپله ځانګړې بڼه تشبیتوي او خپلې ټولنې ته ځانګړی رواني تشخص ورکوي .

افغاني ټولنه چې د خپل ملي تاریخ په اوږده بهیر کې قالب بندي شوی او د خپلو افرادو د اوږدو تجربو په رڼا کې یې یو ملي کلتور رامنځ ته شوی د یوې خاصې ملي روحیې او ملي تشخص خاونده ده او ځانګړې خصایص او اوصاف لري .

له همدې امله افغاني ټولنپوهنه او د افغانستان د خلکو د ټولنیزو ځانګړنو او صفاتو څیړنه د تاریخ ، جغرافیې ، اقتصاد ، نژادونو ، ژبو ، عقیدو او د دې ټولنې د اوسیدونکو د اجتماعي دریځونو او روحي مسلکونو په نظر کې نیولو سره او د دې ټولنې د پیژندګلوی پاخه بنسټونه ژورو ، دقیقو او عمیقو څیړنو ته اړه لري او دا په خپله دومره پراخه او وړ بحثونه دي چې د افغانستان « چې د مدنیتونو او فرهنګونو څلور لارې دی » د څلور زره کلن تاریخ په اوږدو کې اوږدو او پلنو څیړنو ته ضرورت لري او بیا هلته کیدای شي چې د دې هیواد د اوسیدونکو لپاره د هضم وړ سیاسي لاره وټاکله شي (١) .

د افغاني کلتور یوه مهمه برخه هغه افغاني کودونه او نرخونه هم دي چې زموږ د ټولنې د افرادو اړتیاوو او غوښتنو رامنځ ته کړي او د دوی له ټولنیزو مناسباتو ، فرهنګي اړیکو ، اقتصادي اقتضاآتو او اجتماعي روحیې څخه زیږیدلي دي او د دې په لړ کې مو ، لکه څنګه چې مخکې وویل یوه هم جرګه ده چې پر افغاني ټولنه یې خپله ژوره، رواني اغیزه ساتلې او د تاریخ په اوږدو کې یې مثبت نتایج ورکړي او د هیواد لپاره یې د نجات د فرشتې بڼه غوره کړې ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر افغاني ټولنه د جرگې همدا رواني اغیزه وه چې افغاني ټولنه یې د نړۍ تر ټولو هیوادونو وړاندې دموکراسی او د ملي حکومت نعمت ته ورسوله . میرویس نیکه وکړای شول چې د جرگو په سیوري کې په ۱۷۰۷ م کال د افغانستان په یوه برخه کې ملي حکومت جوړ کړي (۲) سره له دې چې نړۍ ته ملي حکومت تر دې نیټې ۸۲ کاله وروسته په ۱۷۸۹ م کال د فرانسې لوی اوښتون ورویاخښه (۳) .

په دې توگه په ټینگه ویلای شو چې د افغاني ټولنې د سیاسي او ملي شعور د پروسې په گړندي کولو کې لویه جرگه یوه لویه وسیله وه او جرگه زموږ پر ټولنه ژوره او تاریخي رواني اغیزه لري او دا زموږ د ملت د ملي روحیې د پیاوړتیا او د ملي ارادې د اظهار یوه معقوله او مجربه وسیله ده او زموږ د ملت په اروا کې یې داسې نفوذ کړی چې نه منل یې د ملي جُرم معادل او انډول دي .

موږ چې په خپل تاریخ کې سفر وکړو نو زموږ ستونزې هغه وخت زیاتې او حادې شوی چې د جرگې اصل شا ته اچول شوی او د واك وزیو یا د نورو په لومو تړلو واکمنانو د « ملي سلا » پرځای د پردو له وسلې نه کار اخیستی دی ، زموږ موجوده ستونزې د همداسې یوه حالت مولود دي ، روسانو غوښتل چې په افغانستان کې د جرگو پرځای د خپلو گوډاگیانو په وسیله د خپلو کمونستي تجربو په نتیجه کې ترلاسه شوی شورايي سیستم پلی کړي خو د افغانستان خلکو په قاطعیت رد کړ او په ملي قیام یې مقابله ورسره وکړه خو روسان او کمونستان مجبور شول چې بیرته جرگې ته رجوع وکړي خو د واقعاً ملي جرگې د جوړولو وخت او شرایط یې له لاسه ورکړي وو ، همهغه و چې نتیجه یې سقوط او رسوایي شوه .

د کمونستانو ترسقوط وروسته د کابل ائتلافي حکومت چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کمونستانو په مرسته جوړ شوی و او ظاهراً یې یو اسلامي روپوش درلود ، د خپل تظاهر د ساتلو لپاره د اهل حل وعقد د شورى پردي او ناآشنا ماډل ته لاس وغځاوه او د ۱۹۹۲ کال په دسمبر کې یې په دې نامه یوه غونډه جوړه کړه (٤) خو په عمل کې یې دله تش په نامه جرګو سره کوم توپیر نه درلود او لکه څنګه چې هغه ملت ردې کړې وې همداسې یې دا تش په نوم شورى هم رده او تحریم کړه .

افغاني جرګو ته د رواني اغیز ترڅنګ کله - کله روحاني اغیز هم حاصل وي چې دا یې پر ټولنه رواني اغیز نور هم زیاتوي ، د لویانو او ولیانو زیارتونه د مسلمانانو لپاره مقدس او د درناوي وړ مراکز دي ، د همدې تقدس له امله کله - کله دا هڅه هم شوې چې جرګې د مشهورو زیارتونو په محوطو کې راوبللی شي ، لکه د کندهار د شیر سُرخ د مزار جرګه ، د کابل د مجاهدینو هغه جرګه چې د کابل د عاشقانو او عارفانو په زیارت کې یې کړې وه ، یا هم د اتحاد مشرقي جرګې چې د هډې صاحب په زیارت کې شوې وه (٥) .

په نتیجه کې ویلای شو چې جرګه د افغاني ټولنې د ملي تفاهم یوازینۍ مجربه نسخه ده ، زموږ پر ملت اوټولنه ژور رواني او روحاني اغیز لري او زموږ د سیاسي ژوند ټولې غوټې د جرګې پیاوړې ګوتې پرانستلی شي :

د لمانځه ترقضا ګرانه دا قضا ده
چې قضا شي د څلورو مصلحت (٦)

پایلیکونه :

١ - حبیبی ، علامه عبدالحی : جنبش مشروطیت در افغانستان ، ١٨٩ مخ ، ١٩٩٥ ، د سازمان مهاجرین مسلمان افغانستان خپرونه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

٢ - وګوری د همدی اثر د لومړي څپرکي دریمه جرګه .

٣ - فرهنګ جدید سیاسي ، ٢١ مخ .

٤ - تفصیل د افغان جهاد د ١٣٧١ کال د مرغومي - کب په ګڼه کې وګورئ !

٥ - د تفصیل لپاره وګورئ د دې اثر لومړی څپرکی ؛ ٤ ، ٥ ، ١٠ نومره جرګې .

٦ - خوشحال خان خټک : د خوشحال خټک کلیات ، دوهم ټوک ، ١٣ مخ د افغانستان د علومو اکیډمی ، ١٣٦٩ .

PROPERTY OF ACKU 4904

(c) ketabton.com: The Digital Library

B
4.52
RAF
4904

Serise No: 85-

Psychological and Social Values of Afghani Jirgas (Assemblies)

By

Habibullah Rafi

Published

By

The Writers Union of Free Afghanistan (WUFA)

Peshawar 1995-
Copies 2000-

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library